

POSLOVNI AMBIJENT U CRNOJ GORI

PRIVREDNA
KOMORA
CRNE GORE

SNAGA
je u svima nama

POSLOVNI AMBIJENT U CRNOJ GORI

NA OSNOVU ANKETNOG ISTRAŽIVANJA REALIZOVANOG U PERIODU FEBRUAR-MART 2023.

Privredna komora Crne Gore u kontinuitetu prati i analizira uslove poslovanja, identifikuje ključne šanse i izazove, te na osnovu neposredne komunikacije sa kompanijama, pokreće inicijative i predlaže konkretne mjere za otklanjanje ograničenja i unapređenje poslovnog ambijenta.

Tokom marta ove godine Privredna komora je sprovela istraživanje o poslovnom ambijentu. Upitnik je obuhvatio 127 pitanja razvrstanih u osam oblasti¹ koje determinišu uslove poslovanja u Crnoj Gori, kao i dvije dodatne oblasti koje se odnose na biznis barijere i očekivanja u narednom periodu.

Rezultati ankete obezbjeđuju sistematičan uvid u uslove poslovanja iz ugla privrednih subjekata, na ukupnom nivou i segmentirano po regijama, veličini i privrednim djelatnostima. Predstavljaju važan izvor informacija za Privrednu komoru prilikom definisanja budućih aktivnosti na unapređenju poslovnog ambijenta, ali i nezaobilazan argument kojim bi trebalo da se vode donosioci odluka prilikom kreiranja mjera ekonomske politike.

Metodologija

Anketa je koncipirana na način koji omogućava uporedivost rezultata istraživanja tokom godina, što je čini pogodnim alatom u pružanju podrške privredi, ali i javnom sektoru u cilju unapređenja poslovne klime koja je u krajnjem osnovni preduslov ekonomskog rasta.

Upitnik je obuhvatio više oblasti sa nekoliko pitanja na koja se odgovara izborom ocjene od 1 do 5, gdje je ocjena 1 najlošija, predstavlja negativan stav o određenoj tvrdnji, nizak nivo kvaliteta i sl. Na taj način dobija se prosječna ocjena za svako pitanje, kao i prosječna ocjena za svaku oblast. Na kraju, formira se prosječna ocjena svih oblasti, koja predstavlja ocjenu poslovnog ambijenta. Pored gradacije odgovora od 1 do 5 ispitanici su mogli izabrati odgovor "nemam stav", dok je manji broj pitanja formulisan tako da se na njih odgovara sa "da" ili "ne", i ona ne ulaze u prosječnu ocjenu. Dodatno, nakon seta pitanja u okviru određene oblasti, privrednici su imali mogućnost da u vidu komentara saopšte eventualne primjedbe i sugestije.

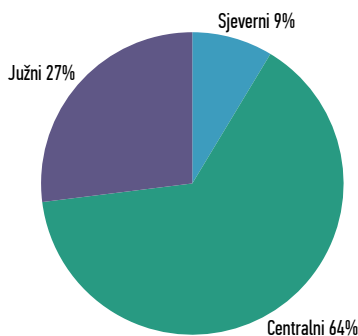
Struktura odgovora na pojedina pitanja, prikazana grafički ne uključuje odgovore "nemam stav", dok u slučajevima kada je broj takvih odgovora na određeno pitanje bio veći od 20% ukupno anketiranih, u komentaru grafika je naveden taj iznos.

Struktura uzorka

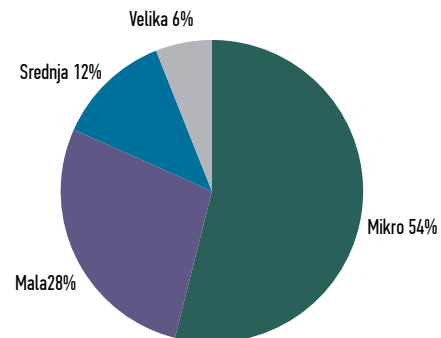
Uzorak na kome je sprovedeno istraživanje čine 382 kompanije, od kojih se na centralnu regiju odnosi 246 ispitanika ili 64,4%, južnu 103 ili 27% i sjevernu 33 kompanije ili 8,6%.

Strukturu ispitanika razvrstanih po veličini privrednog subjekta čine: mikro firme 206 ili 53,9%, male 106 ili 27,7%, srednje 47 ili 12,3% i velike 23 odnosno 6,0%.

Grafik 1. Struktura po regijama

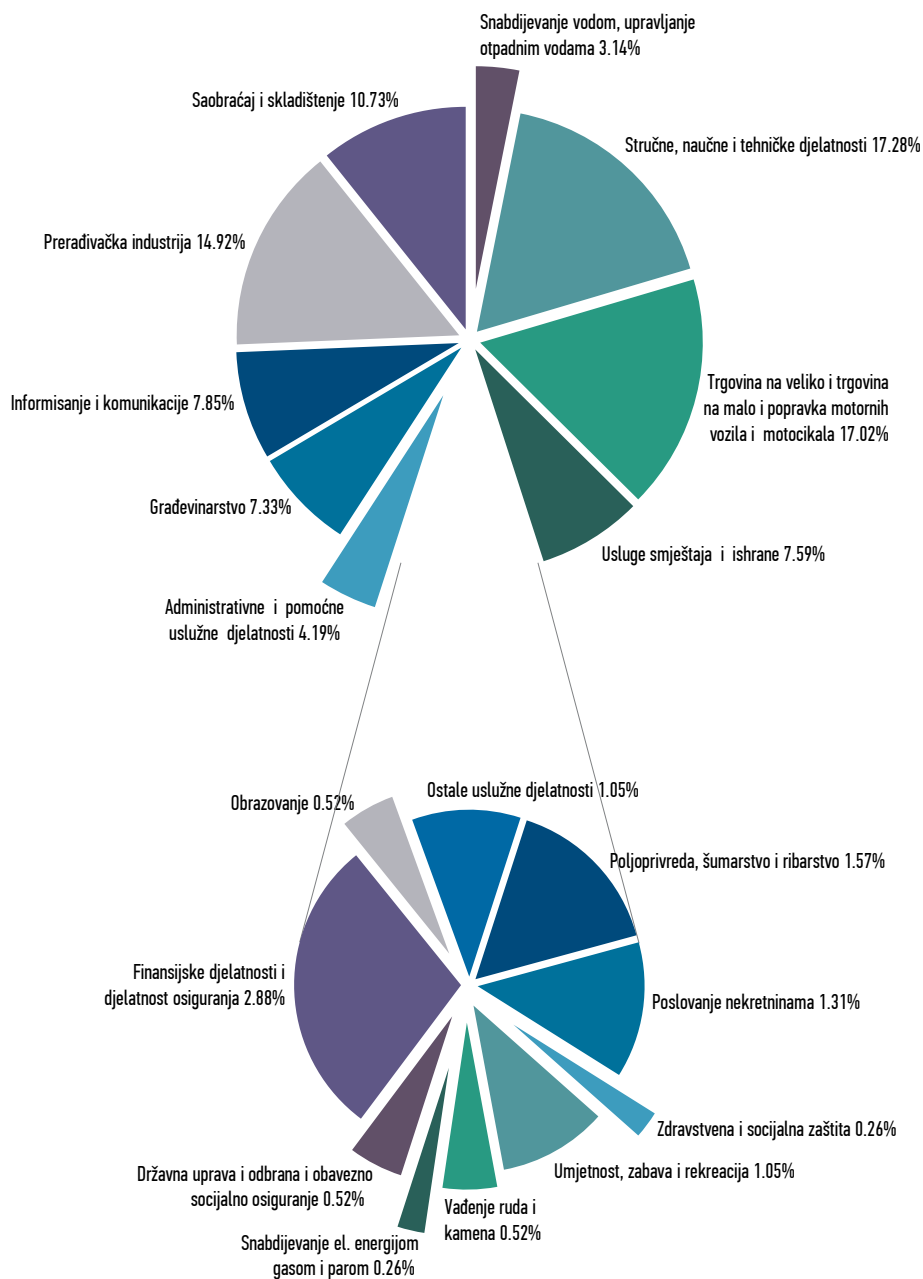
Grafik 2. Struktura po veličini

Najveći udio imaju preduzeća iz sektora stručne, naučne i tehničke djelatnosti 17,3%, trgovine 17,0% i prerađivačke industrije 14,9%, zatim saobraćaja 10,7%, informisanja i komunikacija 7,9%, usluge smještaja i ishrane 7,6%, građevinarstva 7,3%, te administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti 4,2%.

¹ Poreski sistem, javne nabavke, tržište rada, infrastruktura, administracija, vladavina prava, digitalizacija i digitalna transformacija, pristup izvorima finansiranja

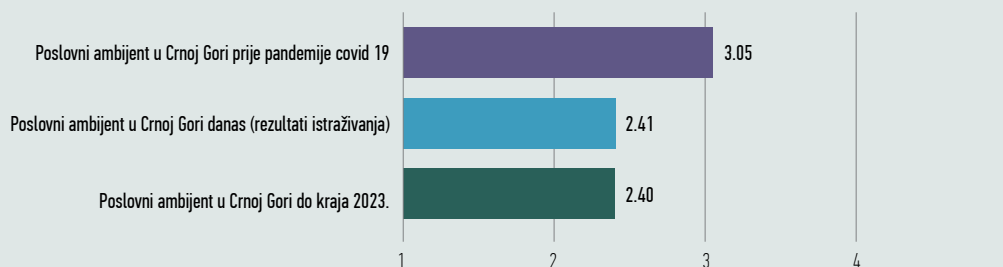
Grafik 3. Struktura po djelatnostima

REZIME

Pogoršanje ekonomskih prilika, usljed pandemijske i ukrajinske krize, povod je za ozbiljno preispitivanje stanja i prilika na tržištu, a prije svega za analizu poslovnog ambijenta, biznis barijera i drugih ograničenja koja utiču na održivost i razvoj domaćih kompanija.

Grafik 4. Poslovni ambijent

Napomena:

Poslovni ambijent u Crnoj Gori prije covid 19 – prosjek odgovora na konkretno pitanje

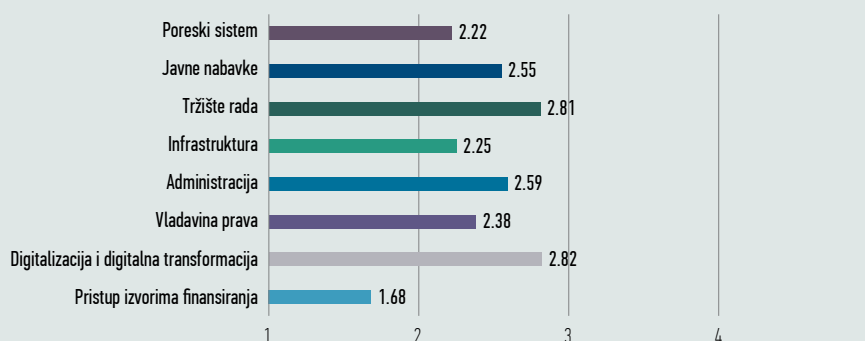
Poslovni ambijent u Crnoj Gori danas – prosjek odgovora za svaku oblast

Poslovni ambijent u Crnoj Gori do kraja 2023. godine – prosjek odgovora na konkretno pitanje

Nepovoljna kretanja (inflacija, energetska kriza, poremećeni lanci snabdijevanja), u zemlji i globalno, negativno su se odrazila na uslove poslovanja crnogorske privrede, a samim tim na stav ispitanika o poslovnom ambijentu.

Procjena sveukupnog stanja poslovnog ambijenta je umjereno nepovoljna (2,41), a na istom su nivou i očekivanja do kraja 2023. godine (2,40), što je lošije u odnosu na period prije pandemije (3,05). Zabrinjavajuće je što preko polovine anketiranih daje dvije najlošije ocjene (ocjene 1 i 2) na pitanje o poslovnom ambijentu do kraja ove godine.

Grafik 5. Prosječne ocjene po oblastima

Nepovoljne ocjene zabilježene su kod svih oblasti i niže su od zadovoljavajuće srednje ocjene (3). Najnižom ocjenom privrednici su ocijenili pristup finansijama (1,68), dok su najvišom ocijenili oblast digitalizacije (2,82).

Poreski sistem privredni subjekti su ocijenili prosječnom ocjenom 2,22, što znači da fiskalne i parafiskalne namete smatraju umjereno visokim. Pored akciza, privreda je ocijenila visokom i stopu PDV-a, dok su kod parafiskalnih to naknade izvršiteljima i lokalne naknade (naknada za korišćenje komercijalnih objekata kojima je omogućen pristup sa puta, komunalno opremanje građevinskog zemljišta...). Najbolje ocijenjena pitanja iz ove oblasti su stope poreza na lični dohodak, doprinosa na zarade i prireza na porez.

Prosječna ocjena vezana za **javne nabavke** (2,55) je blizu zadovoljavajućeg nivoa. Privrednici su, bolje od prosjeka, ocijenili poštovanje roka u izmirenju obaveza od strane države, elektronski portal za javne nabavke, te efikasnost korišćenja javnih sredstava. Uvođenjem procesa elektronskog sistema javnih nabavki značajno je unaprijeđena transparentnost, kao i efikasnost procesa javnih nabavki. Ipak, ima prostora za dalje unapređenje ove oblasti, posebno zakonske regulative, kao i u dijelu koji se odnosi na procedure i rad državnih organa (što su ujedno i najlošije ocijenjena pitanja).

Prosječna ocjena za oblast **tržišta rada** iznosi (2,81) i veća je od prosječne ocjene poslovnog ambijenta. U ovom dijelu privrednici su najbolje ocijenili znanja i vještine zaposlenih, te njihovu digitalnu pismenost, a smatraju i da je minimalna zarada na zadovoljavajućem nivou. Ono što se prepoznaje kao izazov jesu visok stepen zloupotrebe bolovanja, te procedure i troškovi registracije stranaca. Takođe, privrednici nijesu zadovoljni ponudom kadrova na tržištu rada, što ukazuje na strukturu nezaposlenost, odnosno neusklađenost ponude koja izlazi iz obrazovnih ustanova i tražnje od strane privrede.

Prosječna ocjena za oblast **infrastrukture** iznosi (2,25) i ispod je prosječne ocjene svih oblasti, odnosno poslovnog ambijenta. Zabrinjavajuće nisko je ocijenjen kvalitet željezničke infrastrukture, visoka putarina kroz tunel Sozinu i cijena električne energije. Takođe, gotovo sve ostale stavke su nisko ocijenjene osim vodosnabdijevanja i kvaliteta internet infrastrukture. Imajući u vidu značaj turizma za našu zemlju, imperativ mora biti na unapređenju avio dostupnosti (ocjena ispod prosjeka), te uspostavljanju direktnih avio linija sa važnim emitivnim tržištima.

Javna administracija sa prosječnom ocjenom 2,59 je iznad prosjeka ankete. Na zadovoljavajućem nivou je lokalna i državna administracija, odnosno njihovi inspekcijski organi, a među njima je najbolje ocijenjena carinska i poreska administracija, kao i administracija koja se bavi registracijom privrednih subjekata. Prosječnu ocjenu ovog poglavlja umanjuje stav privrednika o efikasnosti administracije i visini troškova povezanih sa procedurom prikupljanja dokumentacije i prijavom građevinskih radova, te procedurom nakon završetka objekta, odnosno njegovom uknjižbom. Čak 93% ispitanika smatra da je reforma administracije neophodna.

Prosječna ocjena za oblast **vladavina prava** je 2,38, što označava umjereno nizak nivo. Izuzetno loše su ocijenjeni brzina rješavanja stečajnih postupaka, poštovanje prava intelektualne svojine, što uz naglašenu selektivnu primjenu zakona predstavlja vrlo bitne ograničavajuće faktore u podizanju konkurentnosti, ali i privlačenju stranih investicija. Znatno bolje su ocjene na dva pitanja koja se odnose na poštovanje rokova plaćanja iz ugovora između privrednih subjekata, kao i poštovanja ugovora i zakonskih rokova plaćanja od strane države.

Prosječna ocjena za oblast **digitalizacije i digitalne transformacije** iznosi 2,82 i veća je od prosječne ocjene poslovnog ambijenta od 2,41, i ujedno najbolje ocijenjena oblast u anketi. Ipak, prostor za unapređenje postoji kada je u pitanju zakonodavni okvir, brzina procesa digitalne transformacija društva i učešće e-commerce u ukupnoj prodaji. Ono što je veoma važno je da privrednici prepoznaju koliko veliki značaj ima digitalna transformacija za rast biznisa, što je ključna pretpostavka za dalji napredak u ovoj oblasti.

Pristup izvorima finansiranja za mikro, mala i srednja preduzeća i dalje je izrazito neadekvatan, o čemu govori podatak da je ova oblast najlošije ocijenjena, sa samo (1,68). Velike kompanije su bolje ocijenile ovu oblast, kao i sektori trgovine i informisanja i komunikacija. Niskoj prosječnoj ocjeni doprinjele su, visoke kamate i kolaterali za sve vrste kredita, sa ocjenama nižim od prosječne, dok je samo ocjena koja se odnosi na složenost procedura i troškove dobijanja kredita iznad prosječne za ovu oblast. Većina ispitanika smatra da je potrebno kreirati posebne oblike finansiranja rizičnih i novih kredita, te proširiti izbor i izvore finansiranja. U tom pravcu je i njihov stav da bi trebalo osnovati Garantni fond.

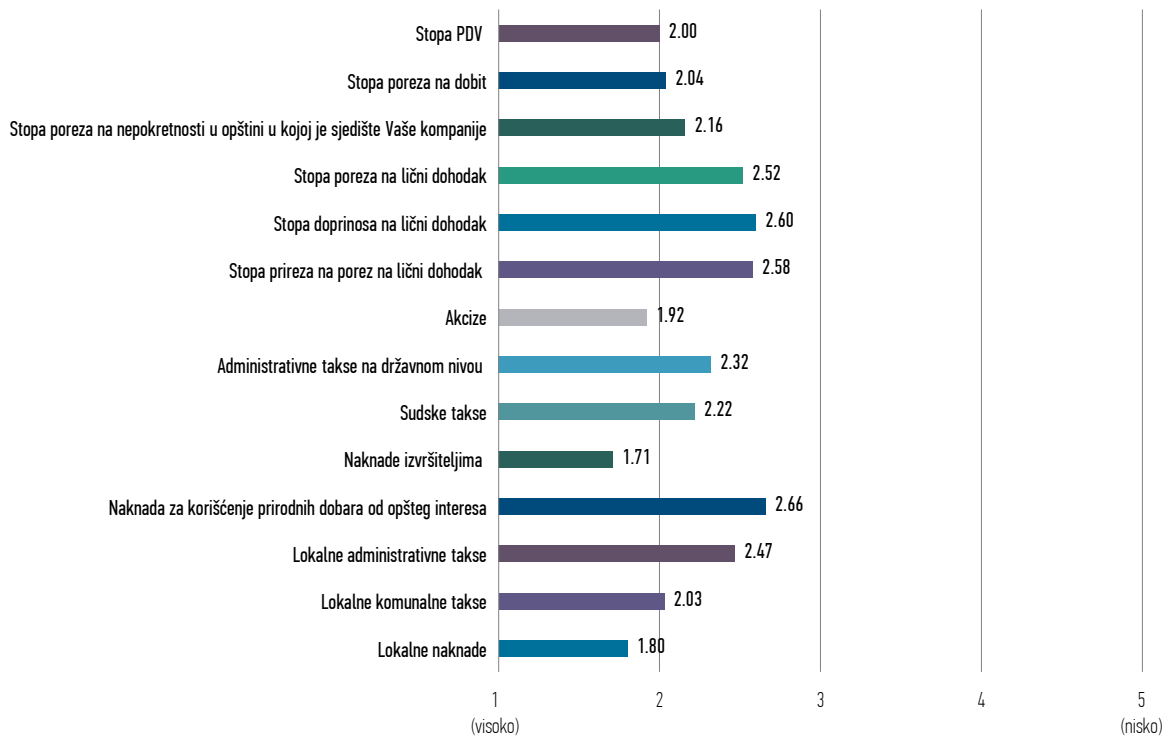
Pet najvećih **biznis barijera** u Crnoj Gori su siva ekonomija i nelojalna konkurencija; nedostatak radne snage; neadekvatna zakonska rješenja; spora naplata potraživanja i neefikasna javna administracija.

Očekivanja privrednika za 2023. godinu su blago optimistična. Glavni razlozi za optimizam su rast prometa, ličnih dohodaka, poslovnih rezultata, investicija, dok su uporište za negativne prognoze nepovoljnosti iskazane po pitanju rasta troškova, kamata i inflacije. Posebno važna su pozitivna očekivanja po pitanju zaposlenosti. Broj kompanija koje najavljuju porast znatno je veći u odnosu na one koje očekuju pad, dok blizu polovine očekuje nepromijenjen nivo.

PORESKI SISTEM prosječna ocjena 2,22

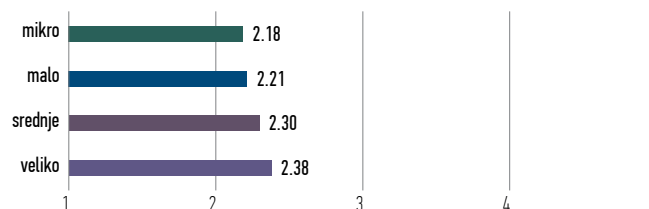
Važan segment ekonomske politike, sa snažnim uticajem na poslovanje privrede je poreski sistem, koji se sastoji od više vrsta poreza (indirektnih i direktnih), doprinosa i parafiskalnih nameta. Poreska politika bi trebala da se bazira na principima stvaranja održivog i stabilnog poreskog sistema koji ima za cilj očuvanje finansijske stabilnosti i kreiranje **konkurentnog i predvidljivog poslovnog ambijenta**, koji bi omogućio jačanje konkurentnosti i porast zaposlenosti. Za investitore i privredu stabilnost i predvidljivost poreske politike, uz pravovremenu najavu izmjena regulative, te uključivanje privatnog sektora u konsultativne procese prilikom donošenja novih propisa i izmjene aktuelne poreske politike, ima i veći značaj od niskih poreskih stopa.

Grafik 6. Poreski sistem

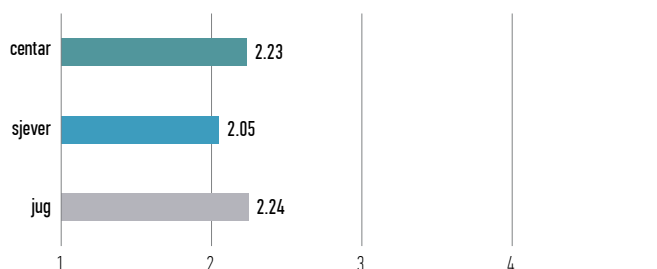

Ovu oblast su privredni subjekti ocijenili prosječnom ocjenom 2,22, što znači da fiskalne i parafiskalne namete smatraju umjereno visokim. Uočava se neznatna razlika između prosječne ocjene poreskih stopa 2,26 i prosječne ocjene parafiskaliteta 2,17, dok su značajnija odstupanja u prosječnim ocjenama između mikro i velikih preduzeća, kao i preduzeća iz sjevernog regiona, koja nepovoljnije ocjenjuju ovu oblast od onih iz centralnog i južnog.

Grafik 7. Poreski sistem – prosječne ocjene prema kategoriji

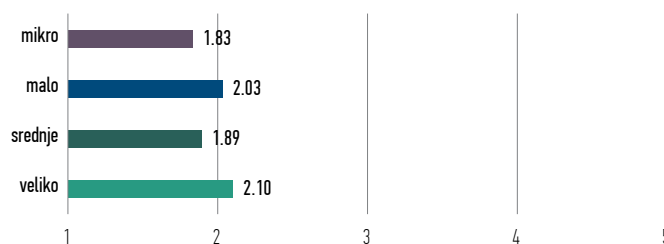

Grafik 8. Poreski sistem – prosječne ocjene prema regiji

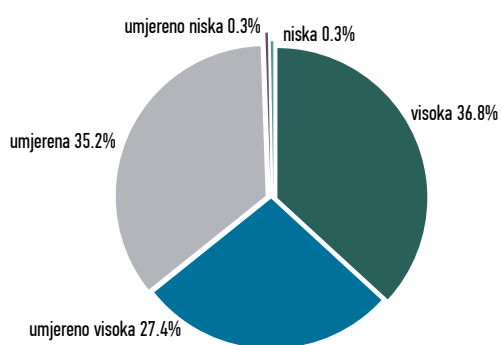
U cilju povećanja budžetskih prihoda, Ministarstvo finansija je, početkom marta 2023.godine, predložilo set mjera iz oblasti poreske politike. Kroz izmjene Zakona o akcizama, koje će se primjenjivati od 01. jula 2023. godine, uvode se nove i povećavaju postojeće akcize, što će uz prisutnu inflaciju dodatno negativno uticati na poslovanje privrede. Podatak da su ispitanici od svih poreza akcize ocijenili najnižom ocjenom (1,92), ukazuje na nezadovoljstvo privrede, imajući u vidu da prije usvajanja nijesu na adekvatan način razmotreni stavovi poslovne zajednice.

Grafik 9. Akcize – prosječne ocjene prema kategoriji

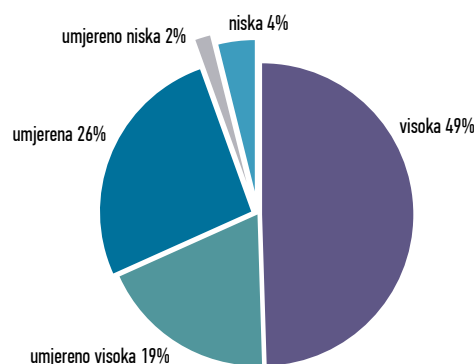

Pored akciza, privreda je ocijenila visokom i stopu PDV-a (2,00), dok su kod parafiskaliteta to naknade izvršiteljima (1,71) i lokalne naknade (naknada za korišćenje komercijalnih objekata kojima je omogućen pristup sa puta, komunalno opremanje građevinskog zemljišta...) (1,80).

Grafik 10. Stopa PDV-a

Grafik 11. Akcize

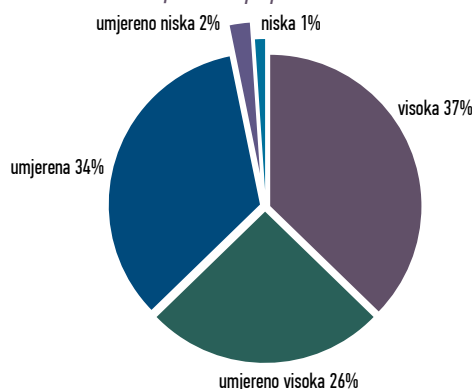
Stopu PDV-a dvije trećine privrednih subjekata ocijenilo je visokom i umjereno visokom, dok trećina smatra da je umjerena, a samo po jedna kompanija da je umjereno niska i niska. Takođe, nešto više od dvije trećine ispitanika je ocijenilo akcize visokim i umjereno visokim, svaka četvrta kompanija umjerenim, a svega 6% je iskazalo zadovoljstvo akciznim stopama.

Crna Gora je od ove godine primjenjuje nove stope oporezivanja dobiti, tačnije sa proporcionalnog sistema oporezivanja prešla je na progresivno. Umjesto fiksne stope od 9%, sada se porez na iznos oporezive dobiti obračunava:

- do 100.000,00 eura 9%;
- od 100.000,01 eura do 1.500.000,00 eura: 9.000,00 eura + 12% na iznos preko 100.000,01 eura;
- preko 1.500.000,01 eura: 177.000,00 eura + 15% na iznos preko 1.500.000,01 eura.

Stopu poreza na dobit privrednici smatraju umjereno visokom ocijenivši je prosječnom ocjenom 2,04.

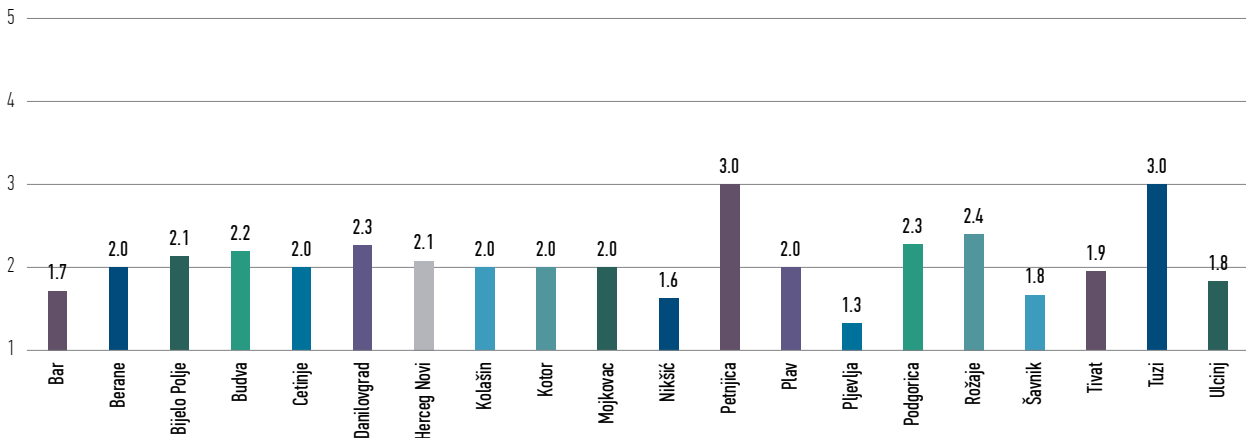
Grafik 12. Stopa poreza na dobit

Visinu stope poreza na nepokretnost su privrednici ocijenili zadovoljavajućom ocjenom u svega dvije opštine, Tuzi i Petnjica. U Tuzima je stopa poreza na poslovne objekte i poslovne prostorije 0,42%, na proizvodne objekte 0,28%, dok je najveća na građevinsko i neizgrađeno građevinsko zemljište 0,50%. U Petnjici je jedinstvena stopa na sve vrste nepokretnosti u iznosu od 0,39%. U svim drugim opštinama privrednici smatraju da

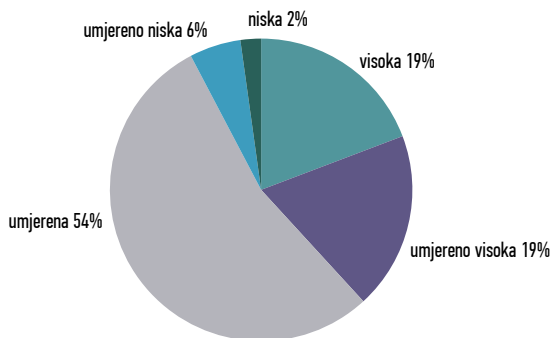
su stope poreza na nepokretnost ispod nivoa koji bi se mogao smatrati umjerenim. Najlošije ocijenjene opštine su Pljevlja (1,37) i Nikšić (1,63), što je razumljivo imajući u vidu da su odlukama lokalnih parlamenata visine stopa poreza na nepokretnosti od 1,0% na zakonom dozvoljenom maksimumu.

Grafik 13. Stopa poreza na nepokretnosti - prosječne ocjene po opštinama

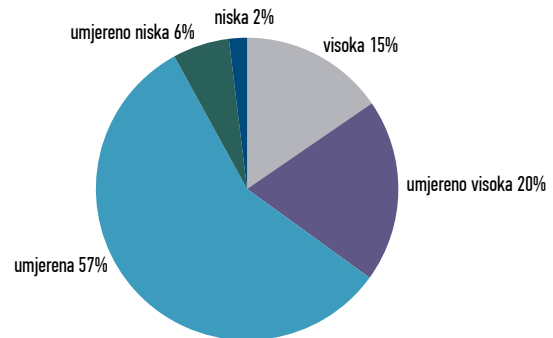

Posmatrano po djelatnostima privrednici iz sektora poljoprivrede, šumarstva i ribarstva smatraju da je stopa poreza na nepokretnosti izuzetno visoka, sa prosječnom ocjenom 1,16, kao i usluge smještaja i ishrane gdje je 60% anketiranih mišljenja da je stopa poreza na nepokretnosti visoka.

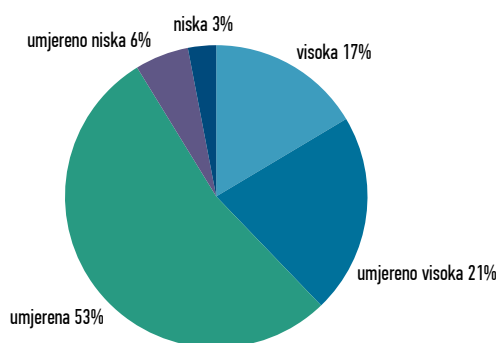
Grafik 14. Stopa poreza na lični dohodak

Grafik 15. Stopa doprinosa na lični dohodak

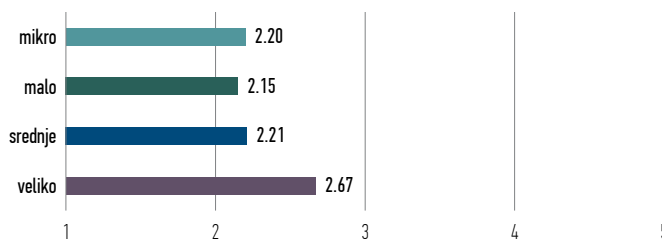

Grafik 16. Stopa prireza na porez na lični dohodak

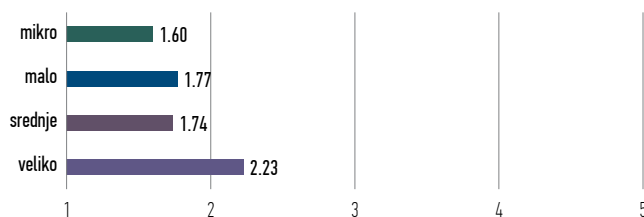

Reformom politike u oblasti rada, odnosno ukidanjem doprinosa za zdravstveno osiguranje i uvođenjem neoporezivog dijela zarade do 700 eura bruto, značajno je smanjeno opterećenje privrede. To potvrđuju ocjene o visini poreza na lični dohodak, doprinosa na zarade i visini prireza na porez. Naime, na sva tri pitanja više od polovine ispitanika je saopštilo da su stope umjerene. Prosječne ocjene stope poreza na lični dohodak 2,52, doprinosa na lični dohodak 2,60 i stope prireza na porez na lični dohodak 2,58 veće su od prosjeka poglavlja, ali i prosjeka cijele ankete.

Grafik 17. Sudske naknade

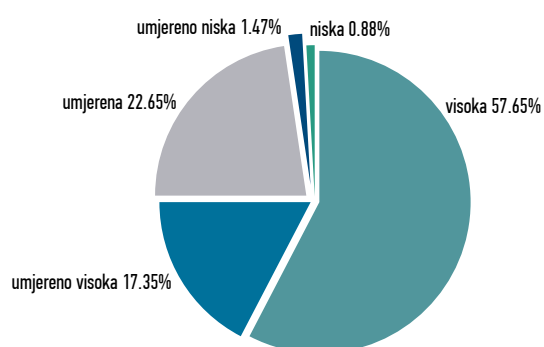

Grafik 18. Naknade izvršiteljima

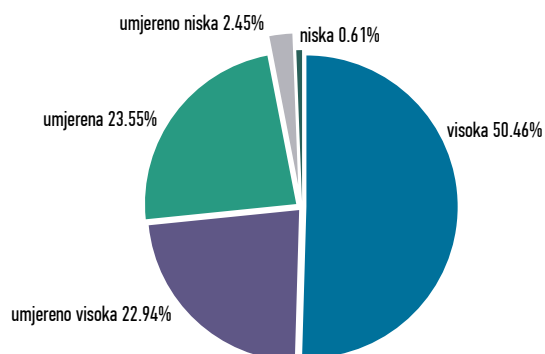

Kada su u pitanju parafiskaliteti prosječna ocjena je 2,17. Najbolje je ocijenjena visina naknade za korišćenje prirodnih dobara od javnog interesa sa prosječnom ocjenom 2,66, te visina lokalnih administrativnih такси 2,47, dok su privrednici najmanje zadovoljni visinom naknada izvršiteljima 1,71 i lokalnim naknadama 1,80, lokalnim komunalnim taksama 2,03, sudskim taksama 2,22 i visinom administrativnih такси na državnom nivou čija je prosječna ocjena 2,32.

Grafik 19. Naknade izvršiteljima

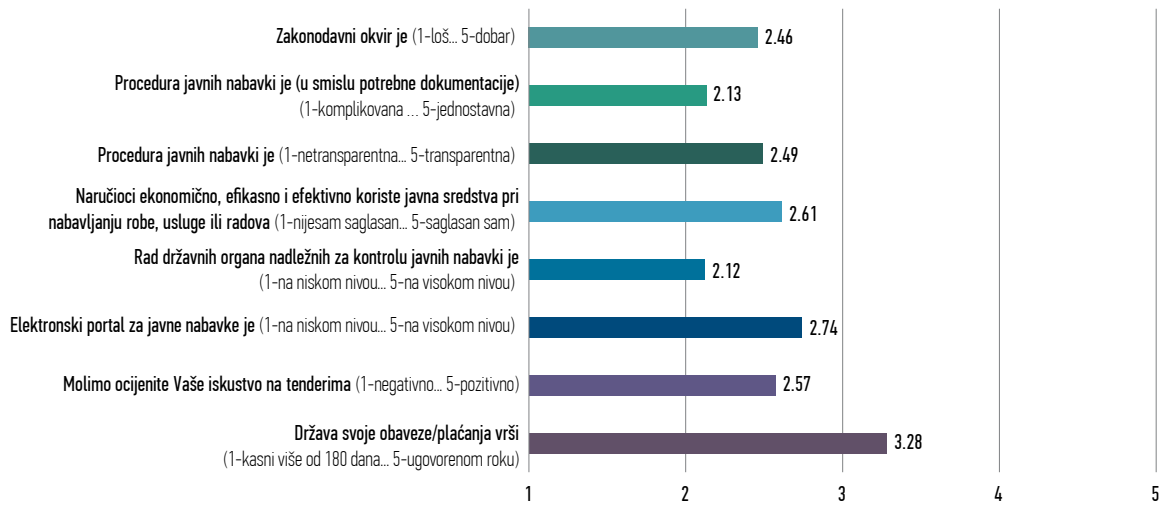
Grafik 20. Lokalne naknade

Više od pola anketiranih mikro preduzeća ocijenilo je naknade izvršiteljima izrazito visokim. Kada su u pitanju lokalne naknade, privrednici iz opštine Berane su ocijenili da su ove naknade izrazito visoke sa najnižom prosječnom ocjenom 1,0, potom Bijelo Polje 1,16, Rožaje 1,25, Pljevlja 1,28 i Nikšić 1,35.

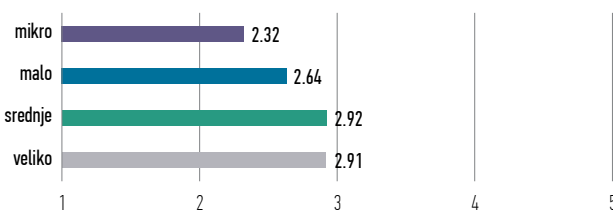
JAVNE NABAVKE prosječna ocjena 2,55

Grafik 21. Javne nabavke

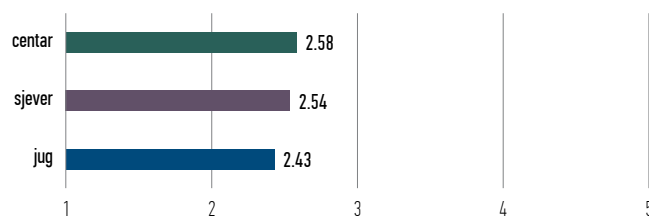

Prosječna ocjena poslovnog ambijenta s aspekta javnih nabavki (2,55) je blizu zadovoljavajućeg nivoa (ocjena 3). Privrednici su, bolje od prosjeka, iako ne visokom ocjenom, ocijenili poštovanje roka za izmirenje obaveza od strane države (3,28), zatim elektronski portal za javne nabavke (2,74), te korišćenje javnih sredstava pri nabavci robe, usluga ili radova (2,61). Mikro preduzeća znatno lošije ocjenjuju sistem javnih nabavki od velikih i srednjih, dok je uočljivo i veće nezadovoljstvo kompanija iz južne regije.

Grafik 22. Javne nabavke – prosječne ocjene prema kategoriji

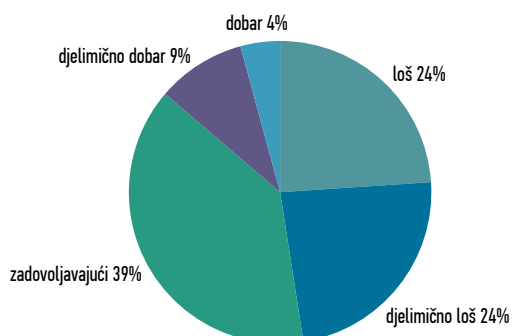

Grafik 23. Javne nabavke – prosječne ocjene prema regiji

Uvođenjem procesa elektronskog sistema javnih nabavki značajno je unaprijeđena transparentnost, kao i efikasnost procesa javnih nabavki. Ipak, ima prostora za dalje unapređenje ove oblasti, posebno zakonske regulative, zatim u dijelu koji se odnosi na procedure i rad državnih organa (koje su ujedno i najlošije ocijenjene 2,13 odnosno 2,12), te uopšte svih segmenata javnih nabavki, čime bi se podigao prosjek ocjene na viši nivo.

Grafik 24. Zakonodavni okvir

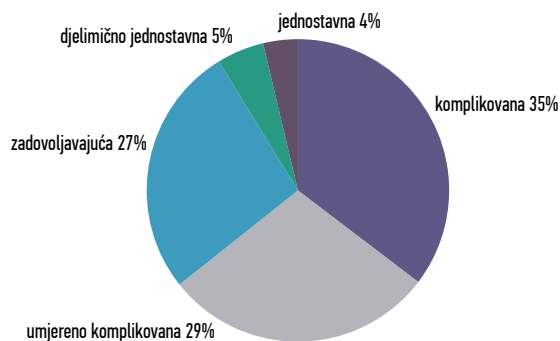
Blizu polovine privrednih subjekata ocjenjuje zakonodavni okvir ispod zadovoljavajućeg nivoa. „Pravilima igre“ ipak su nezadovoljniji manji jer je 52% mikro i malih kompanija dalo dvije najniže ocjene, za razliku od srednjih i velikih kod kojih manje od trećine smatra da je zakonodavni okvir loš (31%).

S obzirom da u postupcima javnih nabavki ne učestvuju sva privredna društva, važno je napomenuti da na ovaj set pitanja nije odgovorilo blizu 30% ispitanika, odnosno izabrali su odgovor nemam stav.

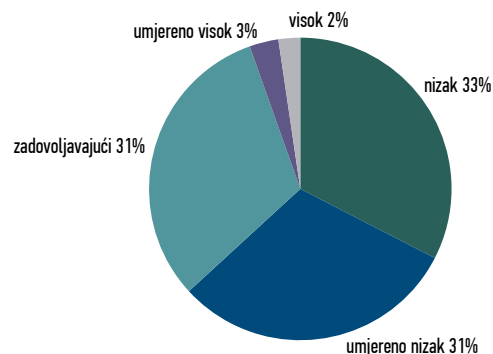
Pojednostavljene procedure u postupcima javnih nabavki i smanjenje troškova

učešća doprinosi većem nivou tržišne konkurencije, odnosno povećanju prosječnog broja dostavljenih ponuda. Od pojednostavljenja će korist imati naručioci posla i privredni subjekti, koji ukazuju da za to postoji veliki prostor. Naime, blizu dvije trećine ispitanika smatra da su procedure s aspekta potrebne dokumentacije komplikovane, dok svega 9% cijeni da su jednostavne. Čak 68% mikro i malih kompanija je nezadovoljno procedurama, za razliku od srednjih i velikih, kod kojih manje od polovine dijeli stav sa njima. Manje nezadovoljstvo procedurama velikih i srednjih preduzeća ne iznenađuje, imajući u vidu da imaju veći kadrovski potencijal, nekada i posebne organizacione cjeline, koje se bave pripremom tenderske dokumentacije.

Grafik 25. Procedura javnih nabavki u smislu potrebne dokumentacije

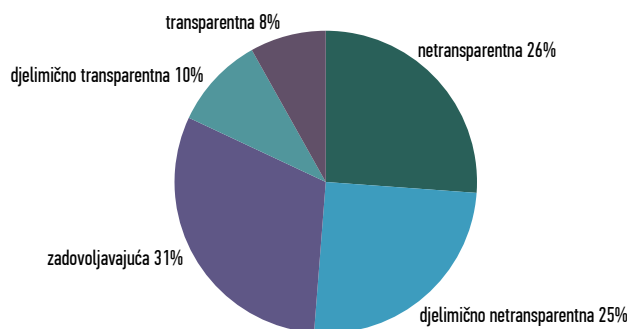
Grafik 26. Nivo rada državnih organa nadležnih za kontrolu javnih nabavki

Samo 5% kompanija smatra da rad državnih organa nadležnih za kontrolu javnih nabavki je na visokom nivou. Blizu trećine ocjenjuje da je na zadovoljavajućem nivou, dok većina (64%) nije zadovoljna njihovim radom. Posmatrano s aspekta veličine preduzeća, nezadovoljstvo je prisutnije kod mikro i malih preduzeća, odnosno većina (68%) smatra da je nivo rada državnih organa u ovoj oblasti na niskom nivou, za razliku od velikih i srednjih (47%).

S aspekta transparentnosti sprovođenja javnih nabavki privreda je iskazala manje nezadovoljstvo u odnosu na nezadovoljstvo iskazano zbog komplikovanosti procedura.

Grafik 27. Procedura sprovođenja javnih nabavki

Naime, nivoom transparentnosti je zadovoljno duplo više ispitanika u odnosu na prethodna dva pitanja, odnosno 18% ispitanika, ili posmatrano po veličini 31% velikih i srednjih, te 15% mikro i malih. Zadovoljavajuću ocjenu (3), dala je trećina srednjih (31%) i velikih (32%) preduzeća, te svako četvrto mikro i malo preduzeće. Polovina svih ispitanika smatra da je transparentnost ispod zadovoljavajućeg nivoa, a ukoliko se posmatra prema veličini, čak dvije trećine mikro i malih kompanija. Kao i prilikom ocjenjivanja procedura, primjećuje se korelacija između veličine privrednog subjekta i stepena zadovoljstva/nezadovoljstva nivoom transparentnosti, odnosno veće preduzeće veća i ocjena.

Na tvrdnju da naručioci ekonomično², efikasno i efektivno koriste javna sredstva pri nabavljanju robe, usluge ili radova, trećina ispitanika (36%) je saopštila da nema stav, odnosno nije učestvovalo u javnim nabavkama, nema pozitivne ili negativne informacije o tome na koji način se troše sredstva poreskih obveznika ili jednostavno ne želi da to saopšti. Ipak, zabrinjavajuće je to što dva puta više kompanija nije saglasno sa navedenom tvrdnjom (ocjene 1 i 2) od onih koje jesu (ocjene 4 i 5). Percepciju da se novac troši kako treba ima svako treće veliko i srednje preduzeće, za razliku od mikro i malih od kojih svako peto dijeli isto mišljenje. Kao i kod prethodnih pitanja, negativna percepcija je izraženija kod manjih (53%) u odnosu na veće kompanije (40%).

Od kompanija koje učestvuju u javnim nabavkama, trećina (33%) je saopštila da država obaveze izmiruje u ugovorenom roku. Sa kašnjenjem manjim od mjesec dana suočilo se 16% ispitanika, a 7% sa kašnjenjem od jednog do tri mjeseca. Najučestalija kašnjenja države (36%) su u intervalu od tri do šest mjeseci, dok su u svega 8% slučajeva plaćanja izvršena sa zakašnjenjem dužim od šest mjeseci u odnosu na ugovoreni rok plaćanja.

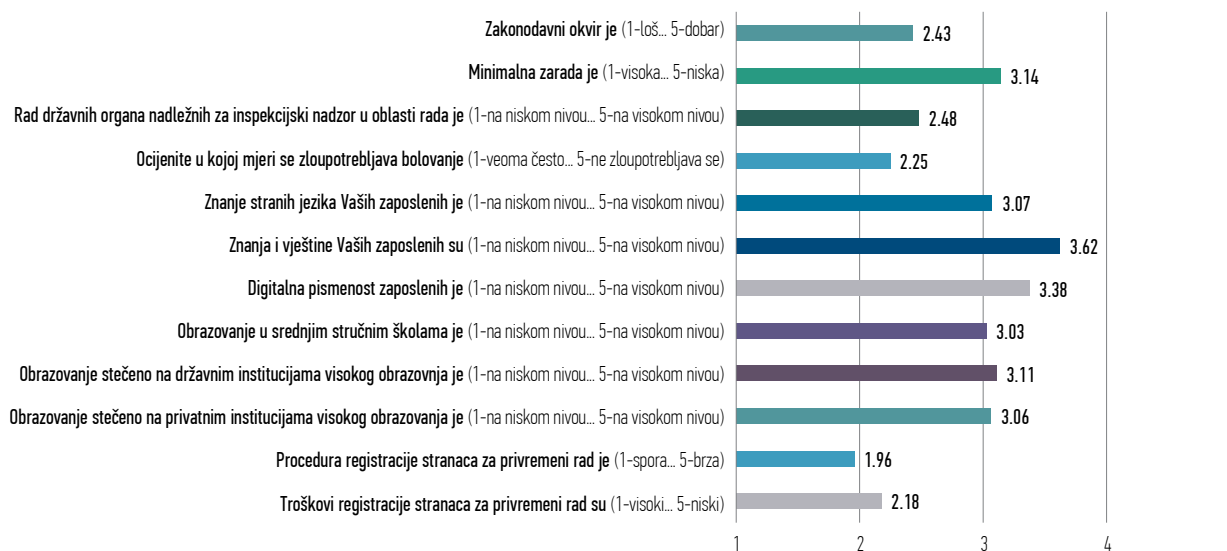
² Napomena: najniža cijena ne znači da je nabavka ekonomična

TRŽIŠTE RADA prosječna ocjena 2,81

Tokom 2022. godine, u Crnoj Gori je prosječan broj zaposlenih iznosio 224 hilj. lica što je za 18,4% (35 hilj. lica) više u odnosu na uporedni period prethodne godine. Registrovana stopa nezaposlenosti na kraju 2022. godine iznosila je 20,08% i manja je za 4,65 procentnih poena u odnosu na kraj 2021. Na evidenciji se nalazilo ukupno 46,6 hilj. nezaposlenih lica, odnosno 19% manje.

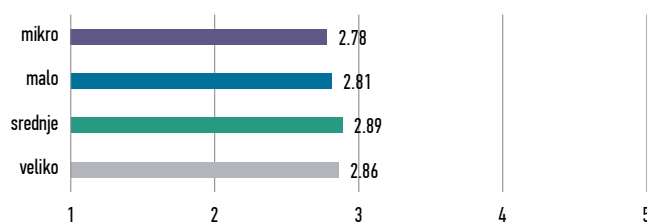
Iako su registrovani pozitivni trendovi, tržište rada u Crnoj Gori još uvijek karakteriše dugoročna nezaposlenost, visok procenat nezaposlenosti mladih, neusklađenost između ponude i tražnje na tržištu, sezonski karakter zapošljavanja, rast broja nezaposlenih visokoškolaca, veliki broj stranih radnika i značajne regionalne razlike u nezaposlenosti.

Grafik 28. Tržište rada

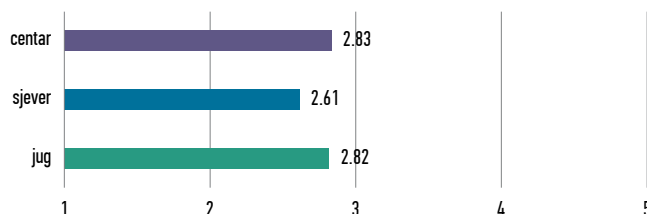

Ukupna prosječna ocjena za oblast tržišta rada (2,81) veća je od prosječne ocjene poslovnog ambijenta (2,41). U ovom dijelu privrednici su najbolje ocijenili znanja i vještine zaposlenih (3,62), te njihovu digitalnu pismenost (3,38), a smatraju i da je minimalna zarada na zadovoljavajućem nivou (3,14). Ono što se prepoznaje kao izazov jesu visok stepen zloupotrebe bolovanja (2,25), te procedure (1,96) i troškovi registracije stranaca (2,18).

Grafik 29. Tržište rada – prosječne ocjene prema kategoriji

Grafik 30. Tržište rada – prosječne ocjene prema regiji

Gotovo polovina kompanija (48%) smatra da je zakonodavni okvir nezadovoljavajući, 41% ocjenjuje da je na zadovoljavajućem nivou, a svega 11% je dalo najbolje ocjene.

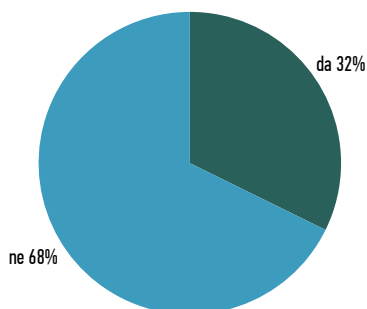
Isti broj kompanija (po 45%) smatra da je nivo rada državnih organa nadležnih za inspekcijski nadzor u oblasti rada na zadovoljavajućem nivou (ocjena 3) i ispod toga nivoa (ocjene 1 i 2), dok je svega 10% dalo najbolje ocjene 4 i 5.

Više od polovine kompanija (56%) ocijenilo je trenutni nivo minimalne zarade od 450 eura zadovoljavajućim (ocjena 3), dok svega 7% smatra da je minimalna zarada visoka (ocjena 1).

Da se pravo korišćenja bolovanja zloupotrebljava saopštilo je čak 62% kompanija (ocjene 1 i 2), ocjenu 3 je dalo 20%, dok svega 18% tvrdi da nema zloupotrebe ovog prava ili da se zloupotrebljava u maloj mjeri (ocjene 4 i 5).

Prema podacima Ankete o radnoj snazi za 2022. godinu (Monstat), najveće učešće u obrazovnoj strukturi aktivnog stanovništva imaju lica sa završenim srednjim obrazovanjem i to 61,2%, zatim 32,5% lica sa završenim višim ili visokim obrazovanjem i 6,3% lica sa završenom osnovnom školom ili nižim obrazovanjem. Međutim, privrednici nijesu zadovoljni ponudom kadrova na tržištu rada (67%), što ukazuje na strukturu nezaposlenost, odnosno, neusklađenost ponude koja izlazi iz obrazovnih ustanova i tražnje od strane privrede.

Grafik 31. Ponuda kadrova sa odgovarajućim obrazovnim profilom na tržištu rada je usklađena sa potrebama privrede

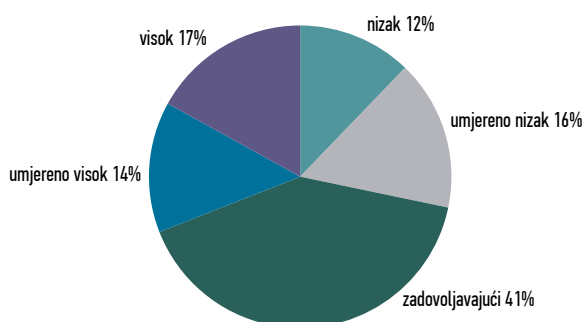

Među ispitanicima čije potrebe nijesu usklađene sa ponudom kadrova na tržištu rada, polovina (51%) se izjasnila da im nedostaje kadar sa srednjim obrazovanjem, gotovo trećini (31%) je potreban visoko-obrazovni kadar, zatim kadar sa višim obrazovanjem (13%) i osnovnim obrazovanjem (3%), dok je najmanje onih koji imaju potrebu za naučno-istraživačkim kadrom (2%).

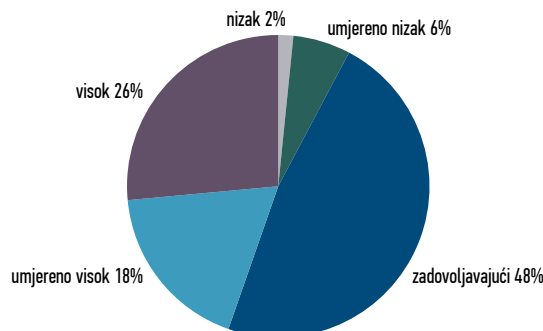
Većina kompanija (41%) smatra da je znanje jezika na zadovoljavajućem nivou, a nešto više od četvrtine (28%) nije zadovoljno.

Najviše kompanija je navelo da bi učenici u osnovnim školama trebalo da uče engleski (35%), njemački (20%), italijanski (13%), ruski (11%), francuski (9%) i kineski (5%), dok su ostali jezici zastupljeni sa 7%.

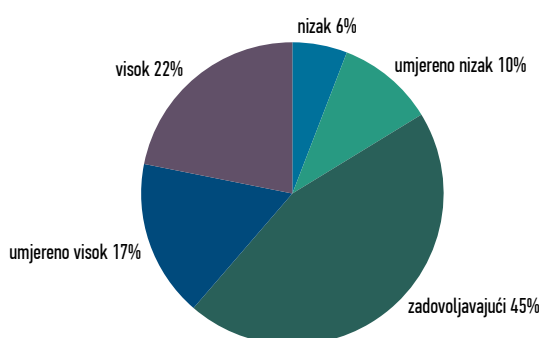
Grafik 32. Znanje stranih jezika zaposlenih

Grafik 33. Znanja i vještine zaposlenih

Grafik 34. Nivo digitalne pismenosti

Gotovo polovina kompanija (48%) smatra da su znanje i vještine njihovih zaposlenih na zadovoljavajućem nivou, dok svega 8% nivo znanja i vještina zaposlenih ocjenjuje kao nizak ili umjereno nizak.

Da je digitalna pismenost zaposlenih na zadovoljavajućem nivou (ocjena 3) smatra 45% kompanija, dok 39% smatra da je ista na umjereno visokom i visokom nivou. Kod kompanija koje posluju u ICT sektoru, 90% ispitanika nivo digitalne pismenosti njihovih zaposlenih ocjenjuje kao visok ili umjereno visok.

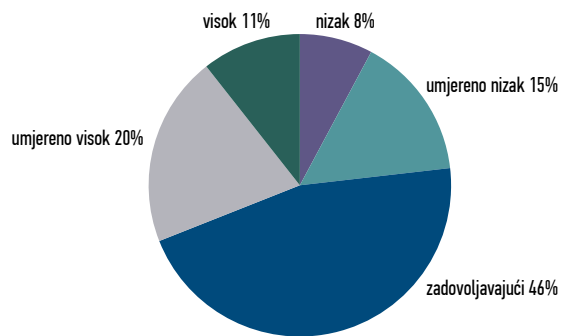
Više od polovine kompanija (54%) informisano je o dualnom sistemu obrazovanja u Crnoj Gori, a čak 76% njih je iskazalo spremnost po pitanju uključivanja u obuku kadrova tokom srednje stručne škole ili fakulteta.

Takođe, u sistem su spremni da se uključe i 60% ispitanika koji nijesu informisani o dualnom obrazovanju.

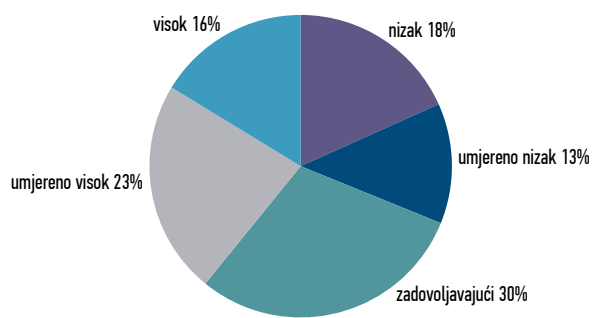
Nešto više od trećine kompanija (35%) smatra da je obrazovanje u srednjim stručnim školama na zadovoljavajućem nivou, dok 28% nije zadovoljno istim. Svaka četvrta kompanija smatra da je obrazovanje u srednjim stručnim školama na djelimično visokom nivou, a svega 12% na veoma visokom.

Broj radnih dozvola odobrenih u Crnoj Gori u periodu od 2017. do 2022. godine porastao je za 40%, što ukazuje na sve veće potrebe naše privrede, odnosno sve veći nedostatak kadrova sa odgovarajućim znanjima i vještinama na domaćem tržištu rada. S tim u vezi, brzina i troškovi registracije stranaca za privremeni rad imaju sve veći uticaj na poslovanje.

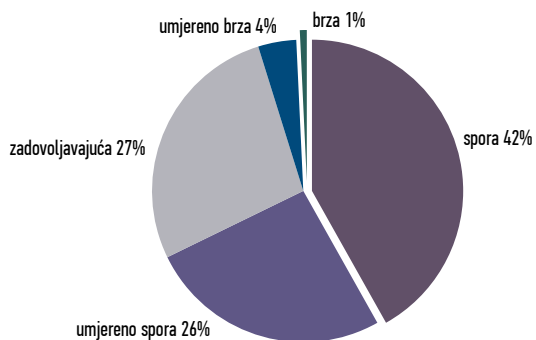
Grafik 35. Nivo obrazovanja stečenog na državnim institucijama visokog obrazovanja

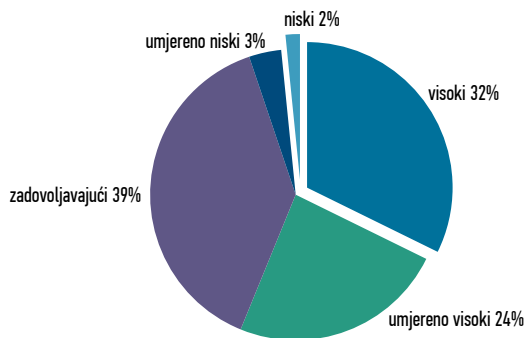
Grafik 36. Nivo obrazovanja stečenog na privatnim institucijama visokog obrazovanja

Grafik 37. Procedura registracije stranaca za privremeni rad

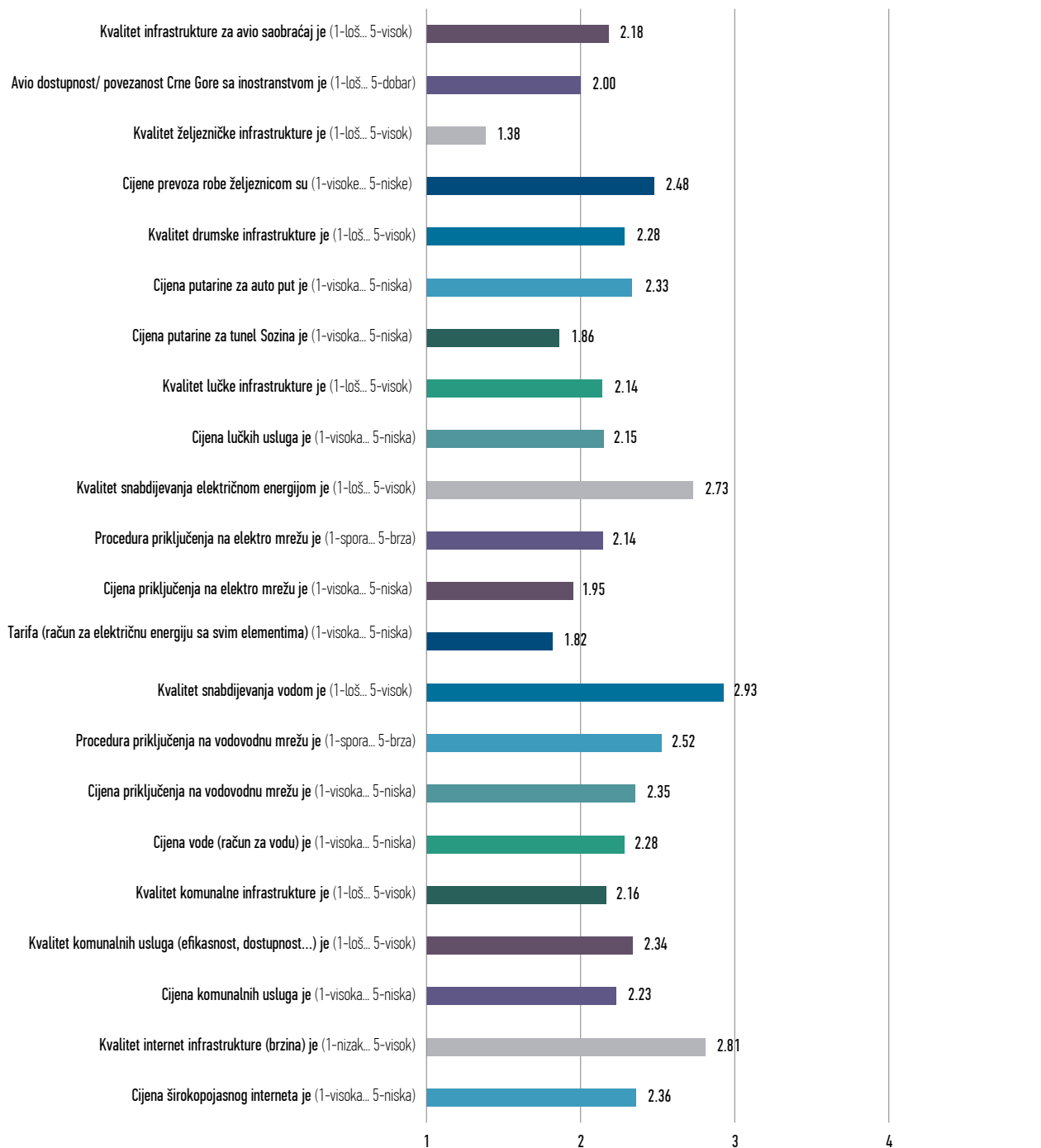
Grafik 38. Troškovi registracije stranaca za privremeni rad

Dvije trećine kompanija (68%) smatra da je procedura registracije stranaca spora (ocjene 1 i 2), a nešto više od polovine (56%) smatra da su troškovi visoki (ocjene 1 i 2). Najnezadovoljnije su kompanije iz sektora usluga smještaja i ishrane od kojih čak 88% smatra da je procedura spora i 71% da su troškovi visoki.

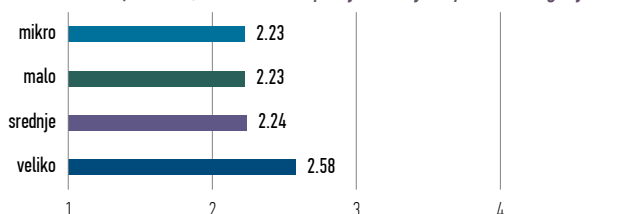
INFRASTRUKTURA prosječna ocjena 2,25

Grafik 39. Infrastruktura

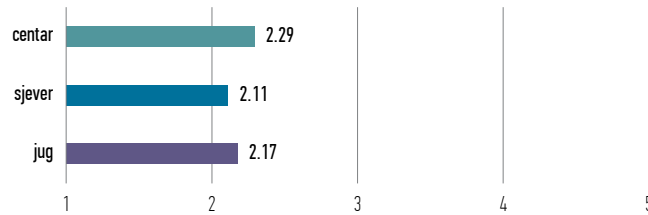

Razvijena i savremena infrastruktura predstavlja jedan od ključnih uslova privređivanja i direktno utiče na konkurentnost privrede. Imajući u vidu ulogu i značaj koju ima na poslovni ambijent, neophodno je kontinuirano raditi na poboljšanju i razvoju saobraćajne, elektroenergetske, komunalne i informaciono-komunikacione infrastrukture, od čega će korist imati cjelokupna društvena zajednica.

Grafik 40. Infrastruktura – prosječne ocjene prema kategoriji

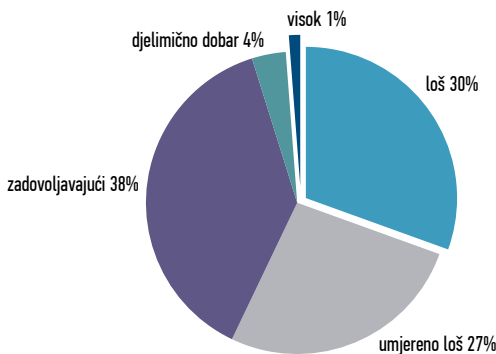

Grafik 41. Infrastruktura – prosječne ocjene prema regiji

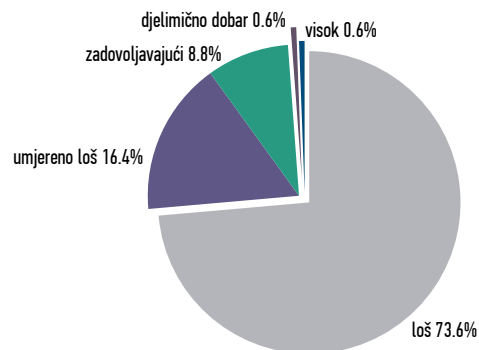

Ukupna prosječna ocjena za oblast infrastrukture (2,25) ispod je prosječne ocjene svih oblasti, odnosno poslovnog ambijenta. Zabrinjavajuće nisko je ocijenjen kvalitet željezničke infrastrukture (1,38), visoka putarina kroz tunel Sozina (1,86) i cijena električne energije (1,82). Takođe, gotovo sve ostale stavke su nisko ocijenjene osim vodosnabdijevanja (2,93) i kvaliteta internet infrastrukture (2,81). Velike kompanije imaju bolju percepciju o infrastrukturi u odnosu na ostale kategorije, a uočava se i veće zadovoljstvo u centralnom regionu.

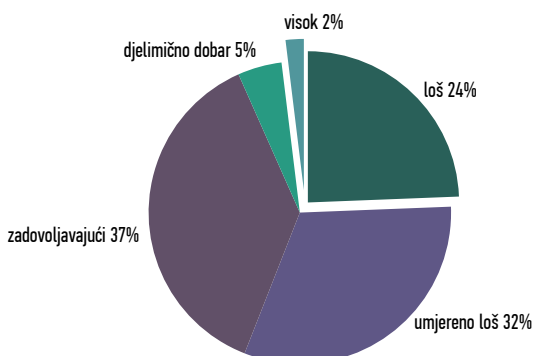
Grafik 42. Kvalitet infrastrukture za avio saobraćaj

Grafik 43. Kvalitet željezničke infrastrukture

Grafik 44. Kvalitet drumske infrastrukture

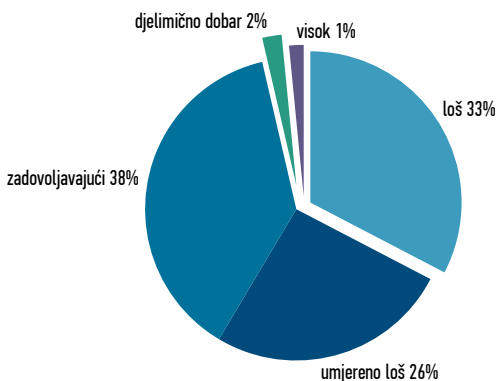

Najlošije je ocijenjena željeznička infrastruktura, čak 90% ispitanika je dalo dvije najniže ocjene, dok je nešto manje od 60% saopštilo da je kvalitet drumske, avio i lučke infrastrukture ispod zadovoljavajućeg nivoa (ocjene 1 i 2).

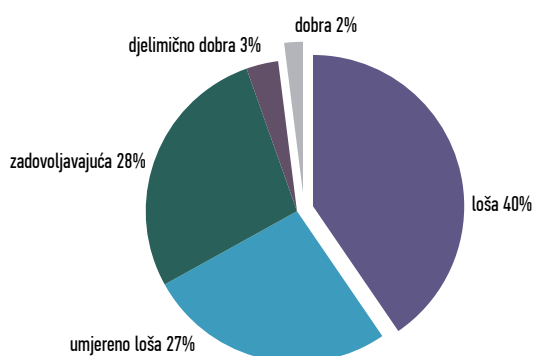
Svega 7% ispitanika je najboljim ocjenama 4 i 5 vrednovalo kvalitet drumske infrastrukture, 5% avio, 3% lučku, dok je samo 1% ocijenilo visokim ocjenama kvalitet željezničke infrastrukture. Važno je napomenuti da polovina ispitanika nije imala stav po pitanju kvaliteta lučke infrastrukture, što upućuje na zaključak da nemaju direktna iskustva ili informacije na osnovu kojih bi dali ocjenu.

Ispitanici iz sektora saobraćaja i skladištenja, koji su najzastupljeniji, neposredni korisnici lučke infrastrukture, iskazali su veće nezadovoljstvo njenim kvalitetom od ostalih sektora. Naime prosjek njihovih odgovora (1,8) na ovo pitanje je znatno niži od ukupne prosječne ocjene (2,14). Čak 77% kompanija iz ovog sektora nije zadovoljno kvalitetom lučke infrastrukture (ocjene 1 i 2), dok svega 23% smatra da je na zadovoljavajućem nivou (ocjena 3).

Grafik 45. Kvalitet lučke infrastrukture

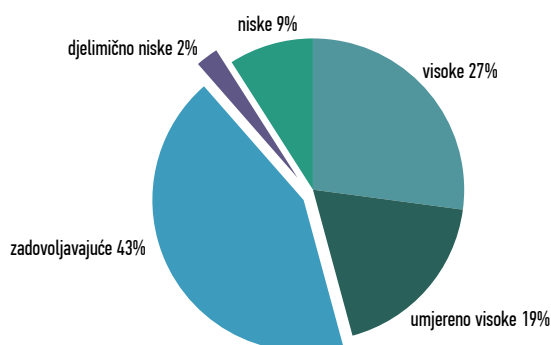
Grafik 46. Avio dostupnost Crne Gore

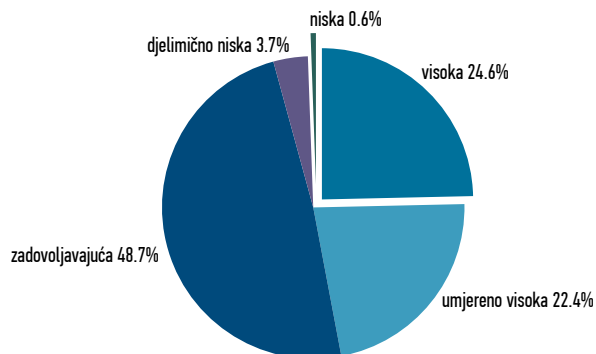
Avio dostupnost Crne Gore je umjereno loša (prosječna ocjena 2). Dvije trećine ispitanika smatra da je ispod zadovoljavajućeg nivoa (ocjene 1 i 2), dok je 28% onih koji smatraju da je na zadovoljavajućem i 5% (ocjene 4 i 5) iznad tog nivoa. Posmatrano iz ugla sektora usluga, smještaja i ishrane,

privrednici su avio dostupnost ocijenili lošije od ostalih (1,8). Čak 82% kompanija iz ovog sektora je dalo dvije najniže ocjene, dok svega 18% smatra da je na zadovoljavajućem nivou, a nijedna kompanija nije dala veću ocjenu od 3.

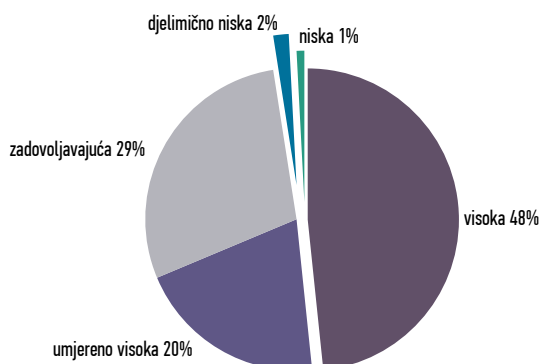
Grafik 47. Cijene prevoza robe željeznicom

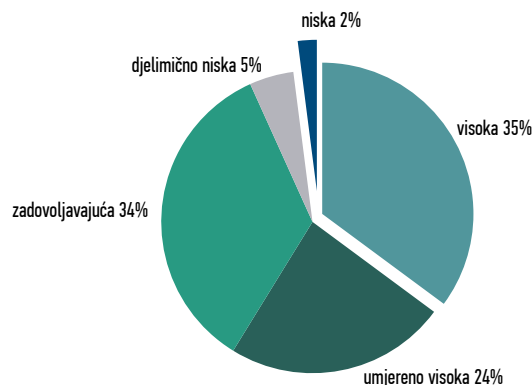
Grafik 48. Cijena putarine za autoput

Grafik 49. Cijena putarine za tunel Sozina

Grafik 50. Cijena lučkih usluga

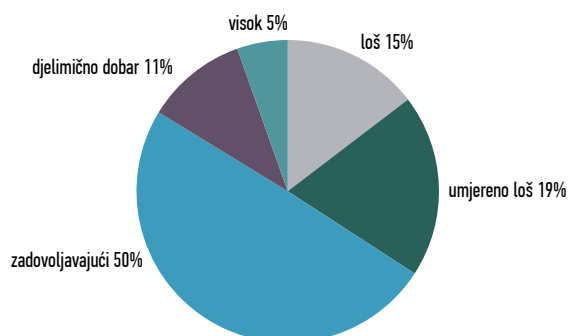
Prosječne ocjene po pitanju cijena korišćenja određenih vidova saobraćajne infrastrukture su niske, što reflektuje stav privrede da su cijene visoke. Kreću od najlošije (1,86) kojom je ocijenjena visina putarine kroz tunel Sozina, umjereno visoke za lučke usluge (2,15), te cijene putarine za autoput (2,33) i prevoz robe željeznicom (2,48).

Rezultati istraživanja su pokazali da je dvije trećine privrednih subjekata, cijenu putarine za tunel Sozina, ocijenilo visokom i umjereno visokom, dok skoro trećina (29%) smatra da je na zadovoljavajućem nivou, a svega 3% da je povoljna.

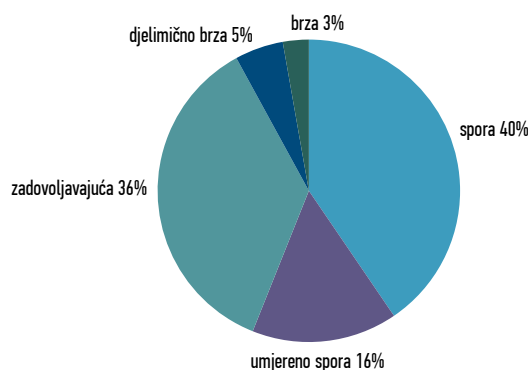
Takođe, 59% ispitanika smatra da su cijene lučkih usluga veće od zadovoljavajućeg nivoa, dok po 47% ima isti stav kada su u pitanju cijene prevoza željeznicom i putarine za autoput. Od ukupnog broja ispitanika u vezi cijene prevoza željeznicom i cijene lučkih usluga, oko 60% privrednih subjekata nema stav po ovim pitanjima, što ukazuje na nizak stepen korišćenja ovih usluga ili jednostavno nedostatak informacija na osnovu kojih bi se mogao definisati stav.

Kvalitet snabdijevanja električnom energijom (2,73) je uz kvalitet snabdijevanja vodom (2,93) i internet infrastrukturu (2,81) najbolje ocijenjeno pitanje u ovoj oblasti. Polovina ispitanika smatra da je snabdijevanje električnom energijom na zadovoljavajućem nivou (ocjena 3), više od polovine nije zadovoljno brzinom i cijenom priključenja na mrežu (ocjene 1 i 2), dok čak 71% cijeni da je električna energija skupa (ocjene 1 i 2), uzimajući u obzir račun sa svim elementima poput cijene energije, mrežarine, gubitaka na mreži itd.

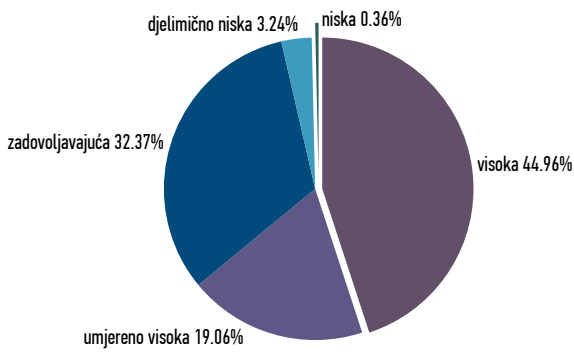
Grafik 51. Kvalitet snabdijevanja električnom energijom

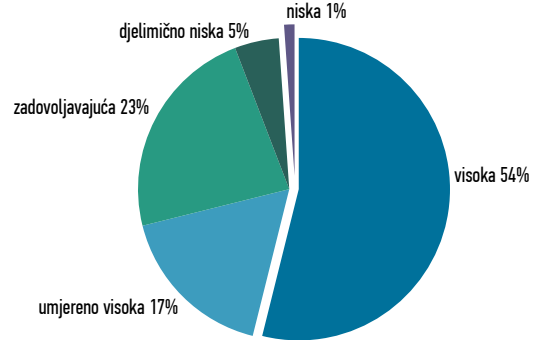
Grafik 52. Procedura priključenja na elektro mrežu

Grafik 53. Cijena priključenja na elektro mrežu

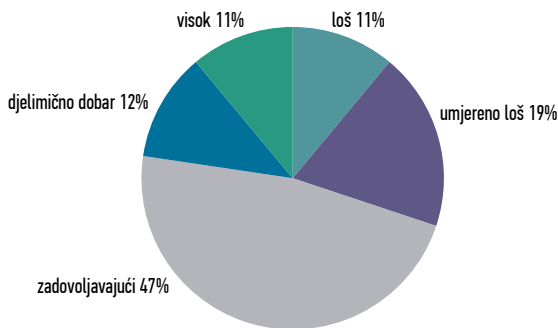

Grafik 54. Tarifa (račun sa svim elementima: cijena energije, mrežarine, gubici na mreži...)

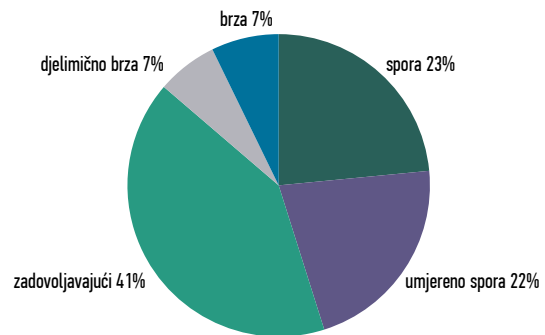

Set pitanja o vodosnabdijevanju je ocijenjen znatno boljim prosječnim ocjenama u odnosu na snabdijevanje električnom energijom. Međutim, iako su ocjene bolje, ipak je veliki broj kompanija koje su nezadovoljne procedurom (45%) i cijenom (47%) priključenja na vodovodnu mrežu. Takođe, i nezadovoljstvo kompanija visinom računa za vodu je manje (53% - ocjene 1 i 2), u odnosu na račune za električnu energiju (71% - ocjene 1 i 2).

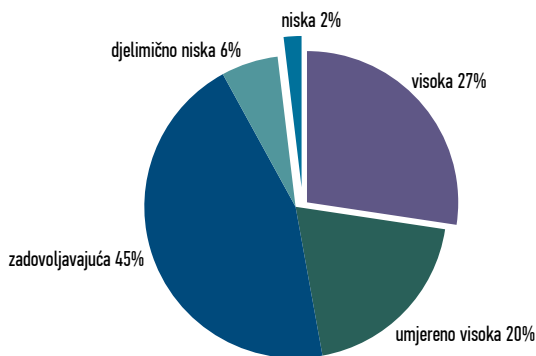
Grafik 55. Kvalitet snabdijevanja vodom

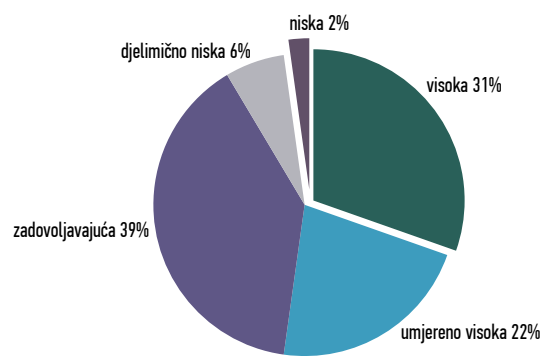
Grafik 56. Procedura priključenja na vodovodnu mrežu

Grafik 57. Cijena priključenja na vodovodnu mrežu

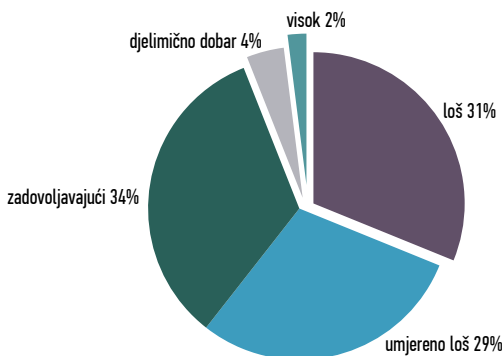

Grafik 58. Cijena vode (račun za vodu) je

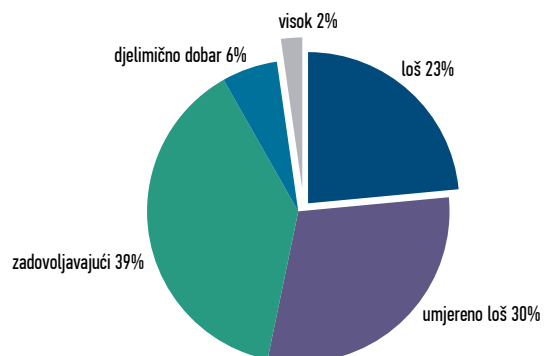

Prosječne ocjene na set pitanja o komunalnoj infrastrukturi i uslugama su na nivou prosjeka za ovu oblast. Najbolje je ocijenjen kvalitet komunalnih usluga (2,34), zatim cijene komunalnih usluga (2,23), te kvalitet infrastrukture.

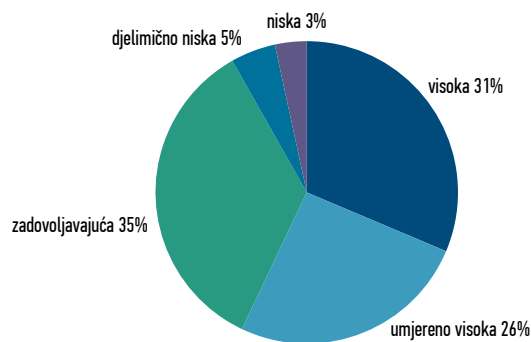
Grafik 59. Kvalitet komunalne infrastrukture

Grafik 60. Kvalitet komunalnih usluga (efikasnost, dostupnost...)

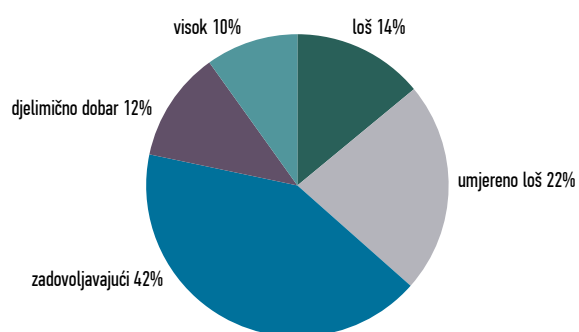

Grafik 61. Cijena komunalnih usluga

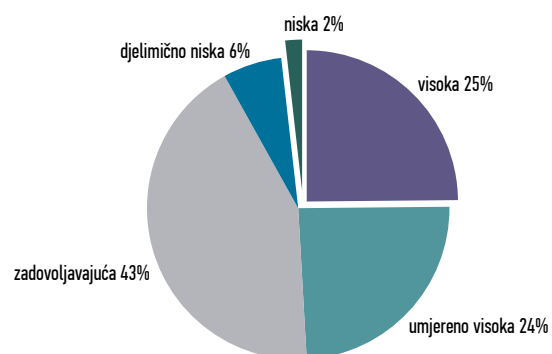

Kvalitet internet infrastrukture (2,81) je blago ispod zadovoljavajućeg nivoa, prema mišljenju anketiranih, dok je cijena širokopojsnog interneta (2,36) umjereno visoka.

Grafik 62. Kvalitet internet infrastrukture (brzina)

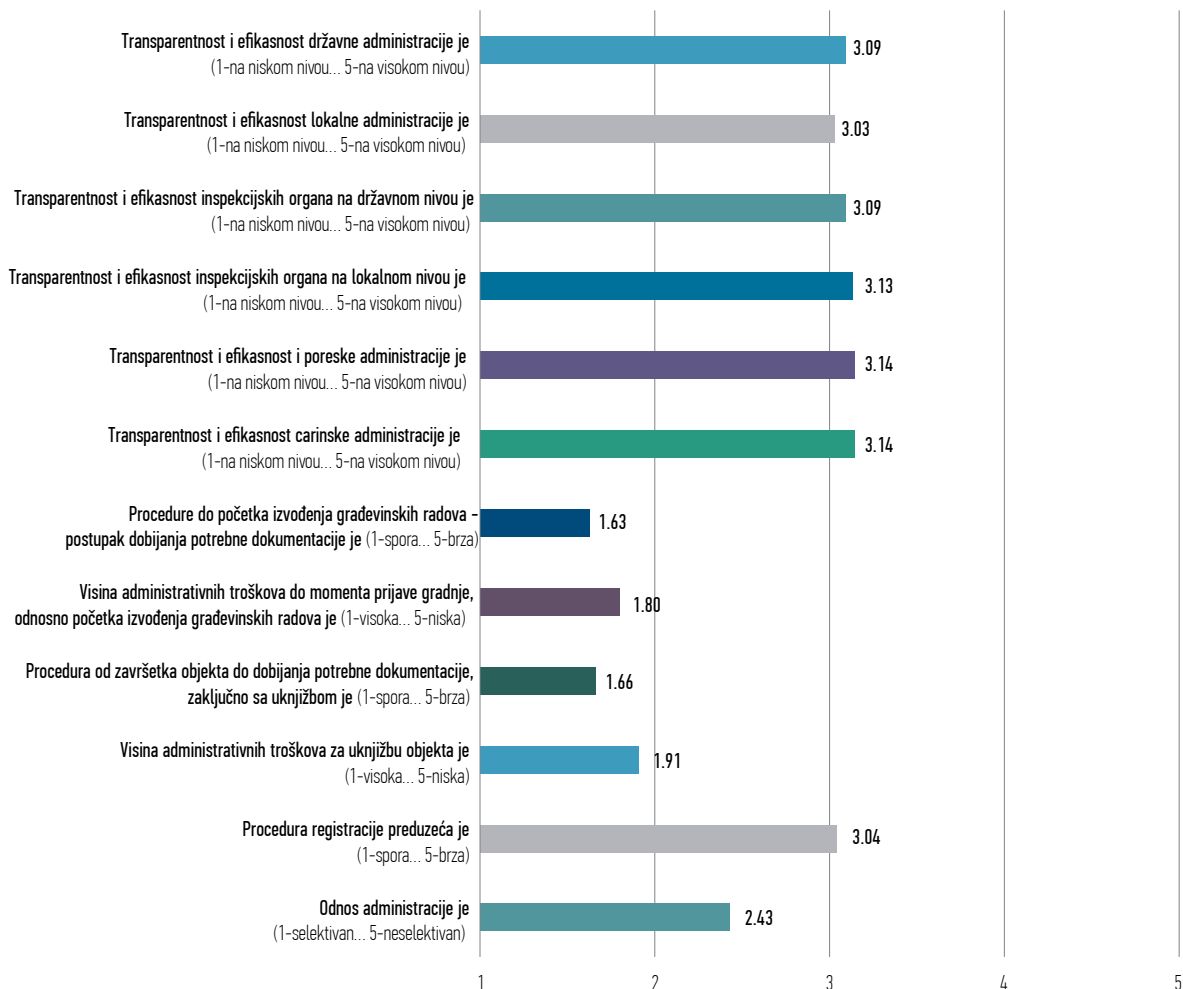
Grafik 63. Cijena širokopojsnog interneta

ADMINISTRACIJA prosječna ocjena 2,59

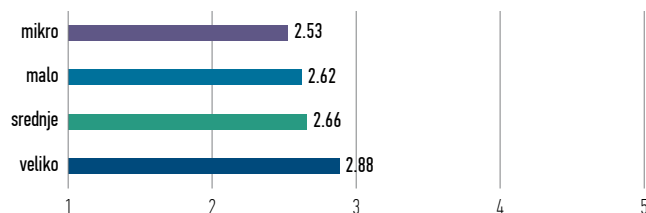
Javna administracija koja obavlja društvene, upravne i slične poslove, prema viđenju privrede je blago ispod zadovoljavajućeg nivoa, sa prosječnom ocjenom 2,59, što je ipak iznad prosjeka ankete. Najtransparentnije i najefikasnije su poreska i carinska administracija sa prosječnim ocjenama 3,14. Takođe, na zadovoljavajućem nivou (ocjena 3) je lokalna i državna administracija, odnosno njihovi inspeksijski organi, kao i administracija na registraciji privrednih subjekata.

Grafik 64. Administracija

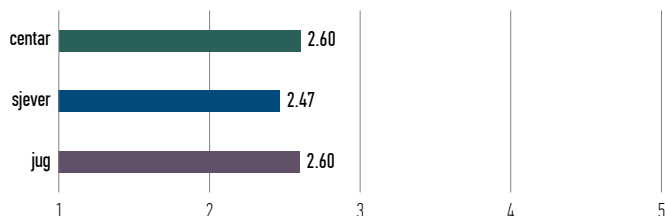

Mikro preduzeća znatno lošije ocjenjuju administraciju, posebno u odnosu na velike kompanije.

Grafik 65. Administracija – prosječne ocjene prema kategoriji

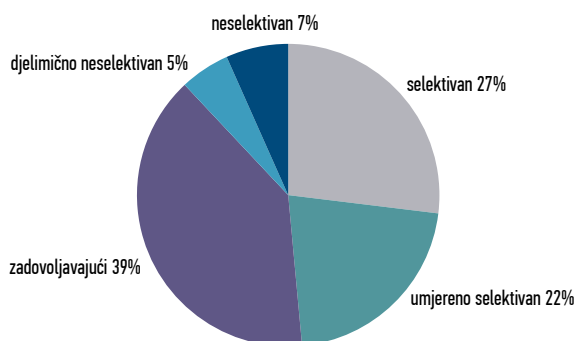

Grafik 66. Administracija – prosječne ocjene prema regiji

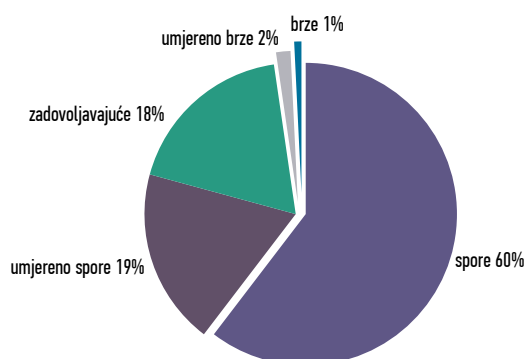
Privredni subjekti ne ukazuju na razliku između državne i lokalne administracije, ali ocjenjuju da je u njihovom radu prisutna umjerena selektivnost 2,43. Naime, svaka druga kompanija je saopštila da je administracija selektivna u određenom nivou, nešto više od trećine je mišljenja da je odnos administracije na zadovoljavajućem nivou, dok svega 12% cijeni da je odnos administracije približno jednak i jednak prema svima.

Grafik 67. Odnos administracije

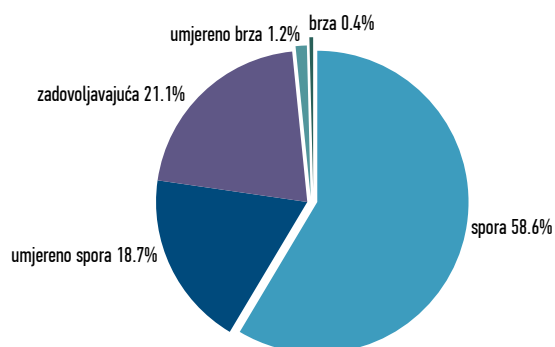

Prosječnu ocjenu ovog poglavlja umanjuje stav privrednika o efikasnosti administracije i visini troškova povezanih sa procedurom prikupljanja dokumentacije i prijavom građevinskih radova 1,63, te procedurom nakon završetka objekta, odnosno njegovom uknjižbom 1,66. Imajući u vidu da veliki broj kompanija koje su odgovorile na ovo pitanje nema stav, možemo reći da se potvrđuje tačnost ovih rezultata.

Grafik 68. Procedure do početka izvođenja građevinskih radova – postupak dobijanja potrebne dokumentacije

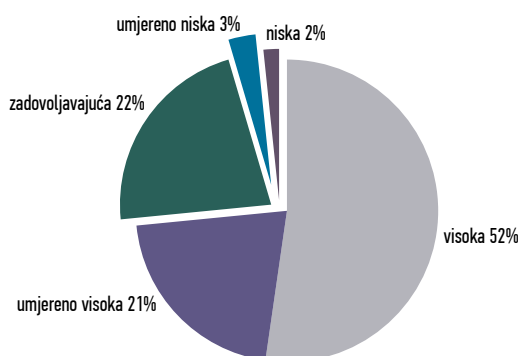
Grafik 69. Procedura od završetka objekta do dobijanja potrebne dokumentacije, zaključno sa uknjižbom

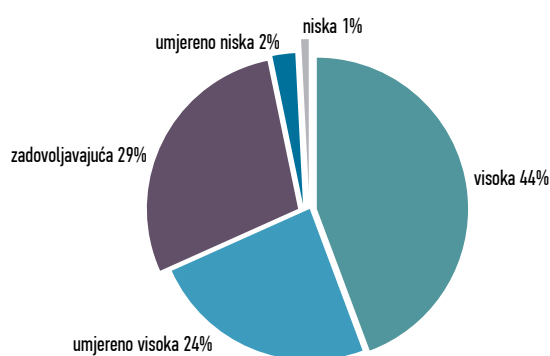
Na oba pitanja je čak 80% ispitanika dalo ocjenu nižu od zadovoljavajuće, što jasno ukazuje na izazove u ovoj oblasti, odnosno potrebu unapređenja procedura i efikasnosti administracije.

Takođe, privrednici su iskazali i nezadovoljstvo visinom pratećih troškova. Naime, na oba pitanja, više od dvije trećine kompanija je saopštilo da su troškovi veći od umjerenih.

Grafik 70. Visina administrativnih troškova do momenta prijave gradnje, odnosno početka izvođenja građevinskih radova

Grafik 71. Visina administrativnih troškova za uknjižbu objekta

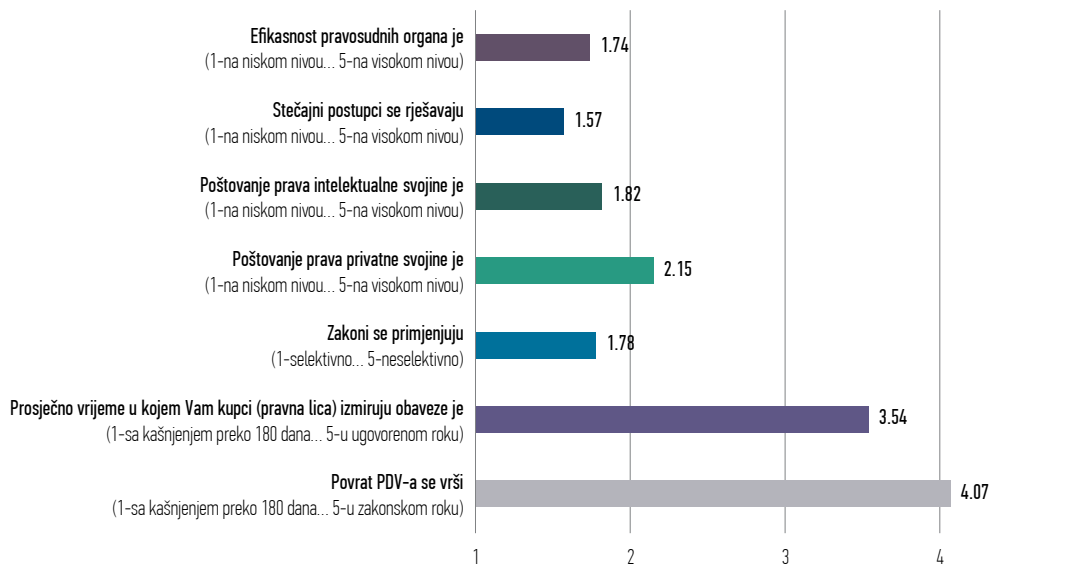
Važno je napomenuti da je na prethodna 4 pitanja jedna trećina ispitanika izabrala odgovor "nemam stav", što povećava preciznost dobijenih rezultata, jer su odgovore dali samo oni koji imaju određeno iskustvo u ovoj oblasti.

Opšti stav privrednika o trenutnom stanju u administraciji najbolje pokazuje odgovor na pitanje da li je reforma administracije neophodna, a na koje je čak 94% ispitanika odgovorilo potvrdno.

VLADAVINA PRAVA prosječna ocjena 2,38

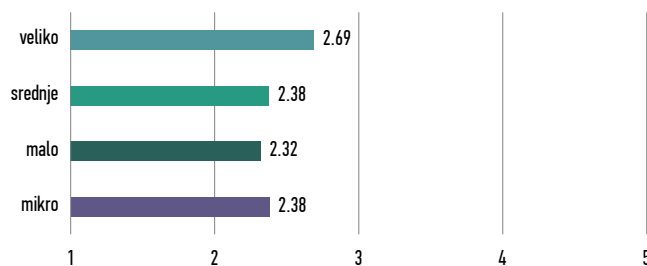
Crna Gora je Ustavom definisana kao građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, zasnovana na vladavini prava. Vladavina prava počiva na neotuđivim ljudskim pravima, kao i na principu jednakosti pred zakonom, kao jednog od postulata pravne države i vladavine prava. Takođe, vladavina prava neophodna je za funkcionisanje društva, ali i ekonomski i društveni razvoj.

Grafik 72. Vladavina prava

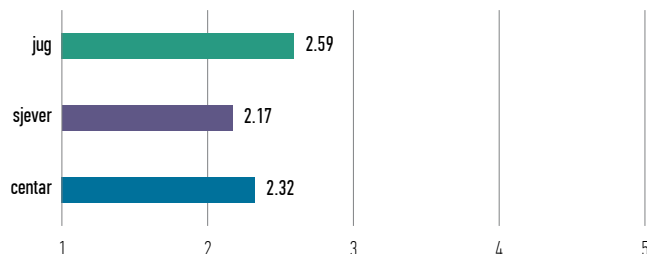

Na set pitanja iz ove oblasti, a na osnovu kojih se može steći uvid u nivo vladavine prava, ukupna prosječna ocjena je 2,38, što označava umjereno nizak nivo. Izuzetno loše su ocijenjeni stečajni postupci (1,57), primjena zakona (1,78), poštovanje prava intelektualne svojine (1,82), ali i drugi aspekti, što predstavlja vrlo bitne ograničavajuće faktore u podizanju konkurentnosti, ali i privlačenju stranih investicija. Uočava se razlika u percepciji velikih preduzeća i kompanija iz južne regije koja bolje od ostalih ocjenjuju oblast vladavine prava.

Grafik 73. Vladavina prava – prosječne ocjene prema kategoriji

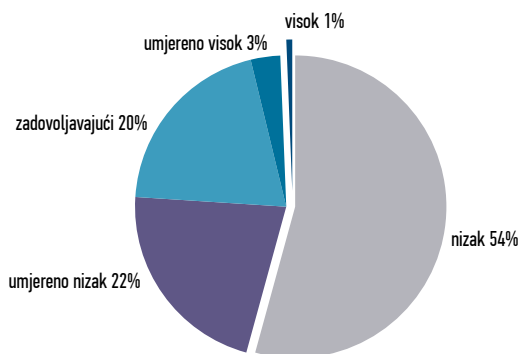

Grafik 74. Vladavina prava – prosječne ocjene prema regiji

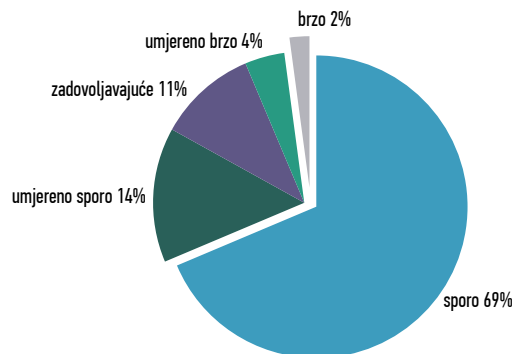

Iz ugla privrede, veoma je važno imati efikasne institucije i brze administrativne procedure, pa tako i one koje se odnose na sprovođenje stečajnih postupaka. U tom smislu, očekivanje privrednika je da i ovi postupci budu krajnje efikasni kako bi se izbjegle sve negativne posljedice dugotrajnih procesa.

Grafik 75. Nivo efikasnosti pravosudnih organa

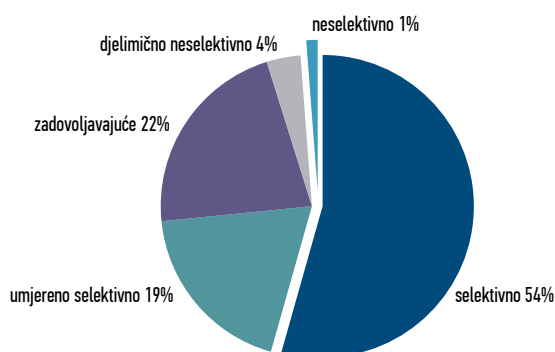
Grafik 76. Brzina rješavanja stečajnih postupaka

Međutim, anketa pokazuje visok stepen nezadovoljstva radom pravosudnih organa po pitanju efikasnosti i brzine okončanja stečajnih postupaka. Naime, više od polovine ispitanika (54%) je nezadovoljno radom pravosudnih organa, dok je samo 4% njihov rad ocijenilo visokim ocjenama (4 i 5). Takođe, 83% ispitanika se izjasnilo da je rješavanje stečajnih postupaka sporo i umjereno sporo (ocjene 1 i 2), dok više od jedne trećine (38%) nema stav po ovom pitanju.

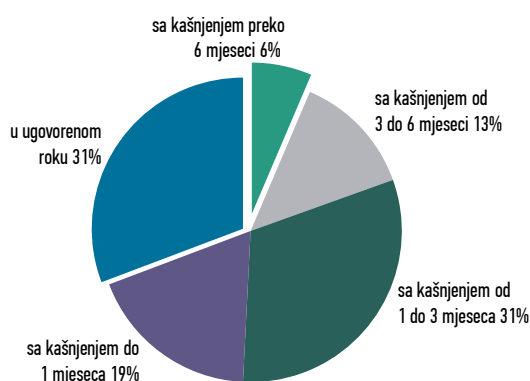
Evidentno je prisustvo nezadovoljstva u segmentu poštovanja prava intelektualne svojine, koje je ocijenjeno prosječnom ocjenom 1,82, kao i poštovanja prava privatne svojine (2,15). Polovina anketiranih dala je negativne ocjene (1 i 2) na pitanje o poštovanju prava intelektualne svojine i trećina na pitanje o poštovanju prava privatne svojine.

Grafik 77. Zakoni se primjenjuju

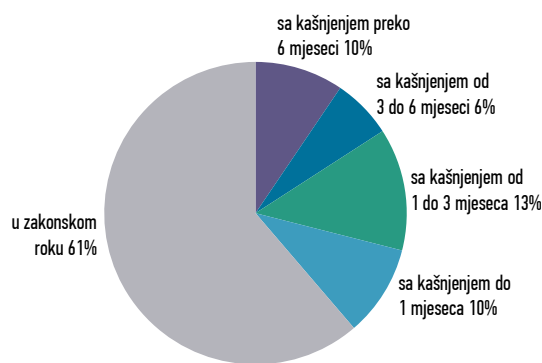

Prema mišljenju privrednika zakoni se primjenjuju selektivno, imajući u vidu da je 54% dalo najnižu ocjenu, dok samo 1% njih smatra da se zakoni jednako primjenjuju na sve privredne subjekte.

Grafik 78. Prosječno vrijeme u kojem kupci izmiruju obaveze

Grafik 79. Prosječno vrijeme povrata pdv-a

Prosječno vrijeme u kojem kupci izmiruju obaveze kompanijama ocijenjeno je zadovoljavajućom ocjenom 3,54.

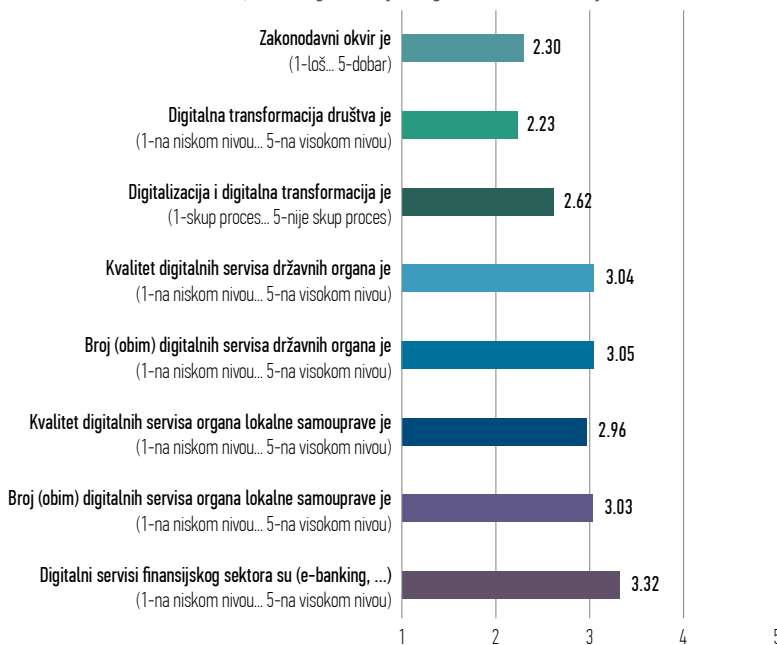
Povrat PDV ocijenjen je najvišom, tačnije najboljom prosječnom ocjenom privrednika iz oblasti vladavine prava 4,07, pa se može zaključiti da su privredni subjekti zadovoljni poštovanjem roka povrata poreza na dodatu vrijednost.

Imajući u vidu navedene rezultate, potrebno je uložiti napore kako bi se unaprijedila vladavina prava, jer slabosti u ovoj oblasti veoma negativno utiču na poslovni ambijent.

DIGITALIZACIJA I DIGITALNA TRANSFORMACIJA prosječna ocjena 2,82

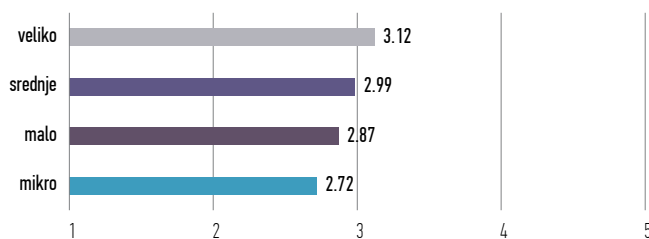
Digitalna transformacija danas više nije pitanje izbora - ona je neizbježna, neophodna i nezaobilazna. Pod digitalnom transformacijom podrazumijeva se integracija digitalne tehnologije u sve oblasti poslovanja, principijelno mijenjajući način na koji jedna firma posluje, komunicira i saraduje sa svojim korisnicima, partnerima, ali i sopstvenim zaposlenima. To je ujedno i kulturna transformacija jedne firme jer zahtijeva prilagođavanje permanentnim promjenama.

Grafik 80. Digitalizacija i digitalna transformacija

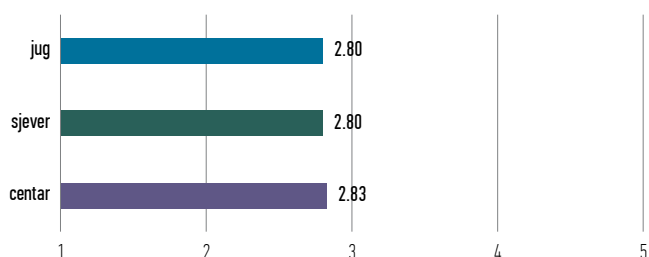

Prosječna ocjena za oblast digitalizacije i digitalne transformacije iznosi 2,82 i predstavlja najbolje ocijenjenu oblast u istraživanju. Ipak, prostor za unapređenje postoji kada je u pitanju digitalna transformacija društva (2,23) i zakonodavni okvir (2,3). Ono što je veoma važno je da privrednici prepoznaju koliko veliki značaj ima digitalna transformacija za rast biznisa (4,03), što je ključna pretpostavka za dalji napredak u ovoj oblasti. Imajući u vidu raspoložive resurse i potrebe ne iznenađuje znatno bolja ocjena ove oblasti od strane velikih kompanija, posebno u poređenju sa mikro.

Grafik 81. Digitalizacija i digitalna transformacija – prosječne ocjene prema kategoriji

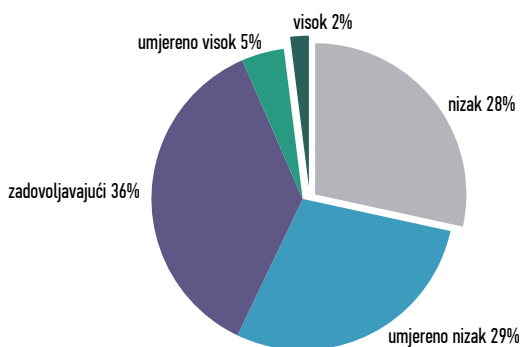
Grafik 82. Digitalizacija i digitalna transformacija – prosječne ocjene prema regiji

Najveći broj kompanija (45%) ocjenjuje da je digitalizovanost njihovog preduzeća na zadovoljavajućem nivou³ (ocjena 3), dok 20% kompanija smatra da je na nivou ispod zadovoljavajućeg (ocjene 1 i 2). Ukupno 35% ispitanika pripada kompanijama sa visokim nivoom digitalizovanosti (ocjene 4 i 5).

³ Napomena: Odgovori na ova pitanje ne ulaze u prosječnu ocjenu poglavlja

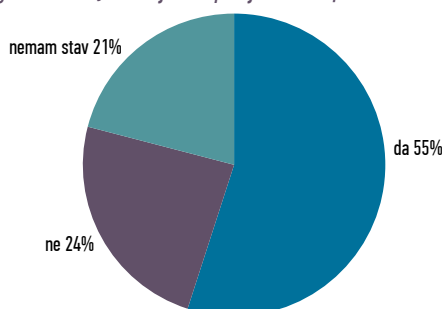
Grafik 83. Nivo digitalne transformacije društva

Nešto više od trećine kompanija (36%) ocjenjuje da je digitalna transformacija društva na zadovoljavajućem nivou, dok je čak 57% nezadovoljnih u kontekstu progresa koji se ostvaruje na ovom planu. Najmanje su zadovoljne u ovom pogledu kompanije koje posluju u centralnom regionu, što ukazuje viši nivo razumijevanja, ali i povoljniju strukturu privrede u ovom dijelu države.

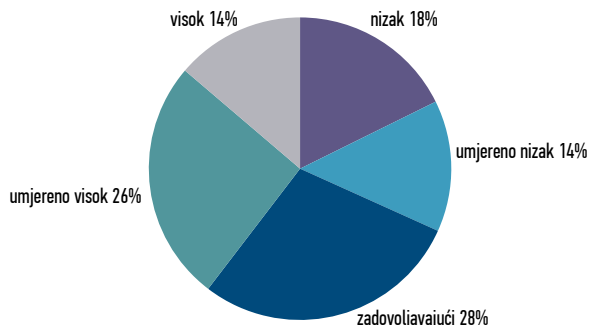
Gotovo polovina kompanija (48%) smatra da je digitalizacija i digitalna transformacija skup proces (ocjene 1 i 2), što može ukazivati na to da veliki broj cmogorskih privrednika ovaj proces ne percipira kao investiciju već kao trošak. Svega 15% smatra da digitalizacija i digitalna transformacija nije skup proces (ocjena 5). Da nema stav po ovom pitanju saopštilo je 16% ispitanika, što bi moglo da reflektuje činjenicu da izvjestan broj kompanija još uvijek nema dovoljno informacija o samom procesu digitalne transformacije.

Grafik 84. Digitalnu transformaciju kompanije možete finansirati iz sopstvenih izvora

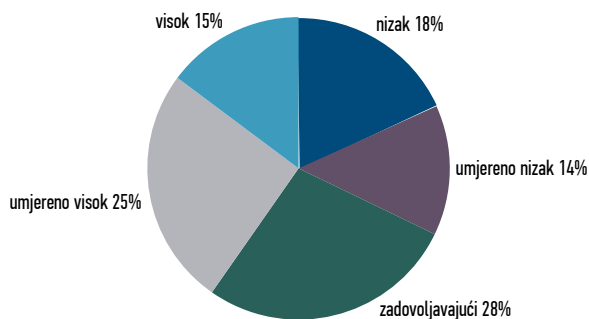

Najveći broj kompanija centralnog (71%) i južnog (72%) regiona smatra da digitalnu transformaciju kompanije mogu finansirati iz sopstvenih izvora, dok je ovaj procenat nešto niži ukoliko posmatramo kompanije sjevernog regiona (48%).

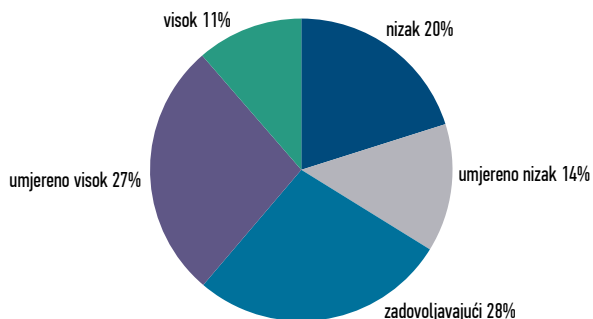
Grafik 85. Nivo kvaliteta digitalnih servisa državnih organa

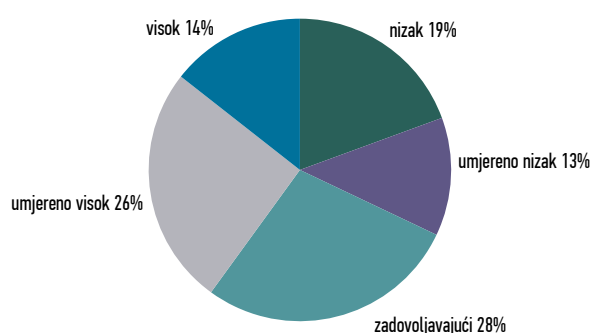
Grafik 86. Broj (obim) digitalnih servisa državnih organa je

Grafik 87. Nivo kvaliteta digitalnih servisa organa lokalne samouprave

Grafik 88. Broj (obim) digitalnih servisa organa lokalne samouprave

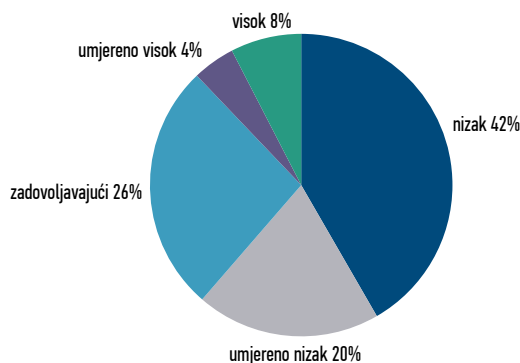

Digitalni servisi bi trebalo da budu oblikovani prema potrebama građana i privrede kako bi olakšali svakodnevni život i poslovanje. U pogledu kvaliteta i obima digitalnih servisa, ispitanici su podjednako zadovoljni stanjem kako na državnom tako i na nivou lokalnih samouprava. Ipak, određeni broj kompanija (oko trećine) smatra da ima prostora za unapređenje digitalnih servisa u smislu kvaliteta i obima.

Čak 80% ispitanika izrazilo je spremnost za korišćenje digitalnih servisa, dok 7% kompanija još uvijek nije. Indikativno je da 13% nema stav po ovom pitanju što može ukazivati na nedovoljnu informisanost.

Najveći broj kompanija (42%) ocjenjuje da su digitalni servisi finansijskog sektora na zadovoljavajućem nivou (ocjena 3), dok svega 6% kompanija ne vidi konkretne benefite od korišćenja ovih servisa (ocjena 1).

Grafik 89. Učešće prodaje proizvoda/usluga koristeći E-Commerce⁴

Najveći broj kompanija (62%) ocjenjuje da je učešće prodaje proizvoda/usluga koristeći e-commerce u ukupnoj prodaji preduzeća ispod zadovoljavajućeg nivoa, dok svega 8% kompanija navodi da je e-commerce u velikoj mjeri zastupljen u ukupnoj prodaji. Gotovo trećina kompanija (31%) nema stav po ovom pitanju što ukazuje na to da e-commerce nije uopšte zastupljen u njihovom poslovanju.

Čak 71% kompanija ocjenjuje da je digitalna transformacija društva izuzetno važna za povećanje konkurentnosti⁵ (ocjene 4 i 5), dok svega 8% kompanija ne smatra da bi integracija digitalnih tehnologija u sve oblasti društva imala uticaja na povećanje konkurentnosti kompanija (ocjena 1).

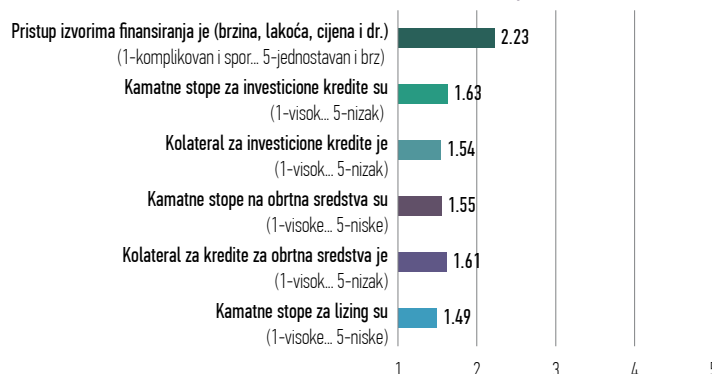
⁴ Napomena: Odgovori na ovo pitanje ne ulaze u prosječnu ocjenu poglavlja

⁵ Napomena: Odgovori na ovo pitanje ne ulaze u prosječnu ocjenu poglavlja

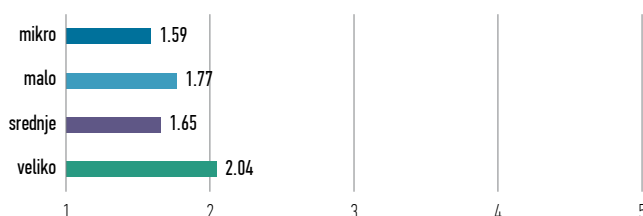
PRISTUP IZVORIMA FINANSIRANJA prosječna ocjena 1,68

Pristup izvorima finansiranja za mikro, mala i srednja preduzeća i dalje je izrazito neadekvatan, o čemu govori podatak da je ova oblast najniže ocijenjena (1,68). Regionalno posmatrano nema značajnijeg odstupanja, velike kompanije su bolje ocijenile ovu oblast od mikro, malih i srednjih kompanija, kao i sektori trgovine i informisanja i komunikacija.

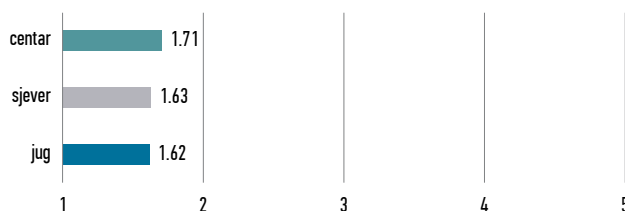
Grafik 90. Pristup izvorima finansiranja

Grafik 91. Pristup finansijama – prosječne ocjene prema kategoriji

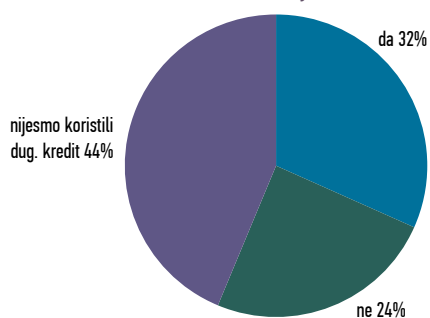

Grafik 92. Pristup finansijama – prosječne ocjene prema regiji

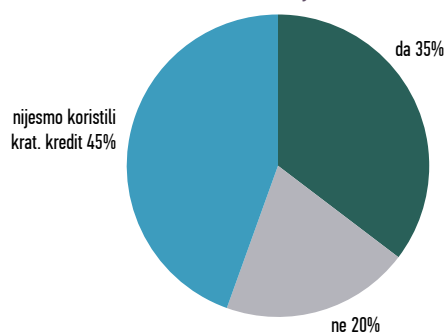

Niskoj prosječnoj ocjeni doprinjele su, prema viđenju privrednika, visoke kamate i kolaterali za sve vrste kredita, sa ocjenama nižim od prosječne, dok je samo ocjena koja se odnosi na složenost procedura i troškove dobijanja kredita iznad prosječne za ovu oblast (2,23). Visoke kamate posljedica su inflacije, ali i povećanog rizika poslovanja privrede, usljed rata u Ukrajini, iako je došlo do postpandemijskog oporavka i dinamiziranja privrednih aktivnosti.

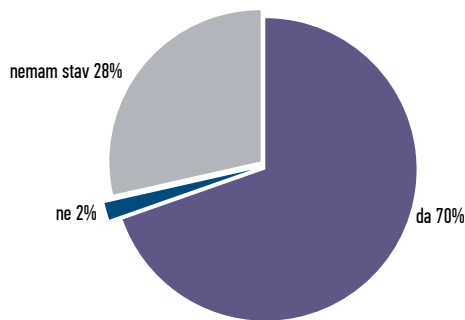
Grafik 93. Ukoliko ste u posljednje dvije godine koristili dugoročni kredit, dobili ste iznos koji ste tražili

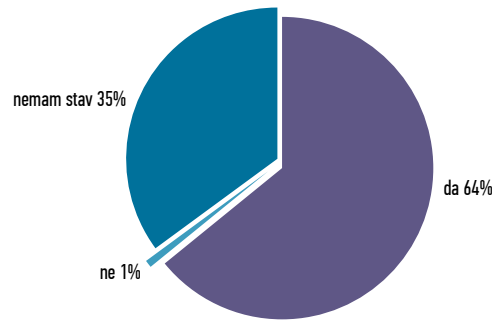
Grafik 94. Ukoliko ste u posljednje dvije godine koristili kratkoročni kredit, dobili ste iznos koji ste tražili

Grafik 95. Potrebno je uvesti posebni oblik finansiranja za rizične i nove biznise početnika

Grafik 96. Potrebno je osnovati Garantni fond

U odnosu na traženi iznos dugoročnog kredita, nešto preko polovine anketiranih (57%) je zadovoljilo svoje zahtjeve, što znači da su banke bile oprezne, dok je pristup bio nešto fleksibilniji prilikom plasmana kratkoročnih kredita (64% je dobilo koliko je tražilo). Manje zadovoljne su kompanije sa juga, gdje je svaka četvrta dobila iznos koji je tražila. Nešto bolja situacija je u centralnoj regiji, 33% dugoročni i 36% kratkoročni, kao i na sjeveru 30%, odnosno 36%.

Mikro i male firme daleko su nezadovoljnije sa odobravanjem kredita u odnosu na svoje potrebe (dugoročne 28%, kratkoročne 30%) od velikih (dugoročni krediti 35%, kratkoročni krediti 52%), dok je nešto manje od polovine srednjih kompanija dobilo dugoročne i kratkoročne kredite u skladu sa svojim zahtjevima.

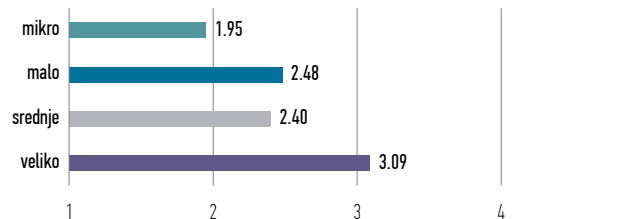
Većina ispitanika smatra da je potrebno kreirati posebne oblike finansiranja rizičnih i novih kredita, te proširiti izbor i izvore finansiranja, kako bi lakše izašli na tržište i pokušali da se na njemu održe. U tom pravcu je i njihov stav da bi trebalo osnovati Garantni fond. U centralnom dijelu većina preduzeća (67%) smatra da je Garantni fond potreban, dok je u južnom sa njima saglasno 49%, odnosno 55% u sjevernom regionu.

Potrebu za osnivanjem Garantnog fonda iskazali su svi sektori, najviše prerađivačka industrija, trgovina, građevinarstvo, saobraćaj i skladištenje, te informisanje i komunikacije, dok posmatrano po veličini čak 70% srednjih je dalo potvrđan odgovor, u odnosu na male i velike firme (po 57%).

Od ukupnog broja anketiranih, samo nešto više od trećine kompanija upoznato je sa vladinim Programom za unapređenje konkurentnosti cmogorske privrede, koji se implementira već nekoliko godina i sastoji se od više linija koje uključuju bespovratnu finansijsku podršku.

Efikasnost finansijskih institucija je najbolje ocijenjena oblast u ovom poglavlju sa prosječnom ocjenom 2,23, iako je i ona ispod prosjeka cjelokupnog istraživanja. Preko polovine kompanija (57%) je dalo dvije najniže ocjene (1 i 2), odnosno smatra da je postupak komplikovan, spor i skup. Za jednu trećinu (33%) je na zadovoljavajućem nivou, a samo 9% je zadovoljno efikasnošću i visinom troškova. Odgovor na ovo pitanje u manjoj mjeri se razlikuje u centralnoj 2,3 i južnoj 2,2 regiji, ali je ocjena lošija na sjeveru 1,9. To se uočava i kroz procenat najnižih ocjena posmatrano po regionima, odnosno najnižu ocjenu dalo je po 30% kompanija u centralnoj i južnoj regiji, a čak 46% u sjevernoj.

Grafik 97. Pristup izvorima finansiranja (brzina, lakoća, troškovi i dr.)

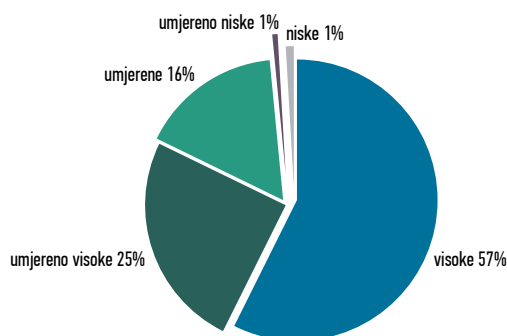
Posmatrano po veličini anketiranih firmi, velike bolje ocjenjuju (prosječna ocjena 3,1) pristup finansiranju (lakoću,brzinu) od ostalih. Među kompanijama koje su dale najlošiju ocjenu nema velikih.

Vrlo važno je mišljenje kompanija o cijeni zaduživanja kod bankarskog sektora kada su u pitanju kamatne stope na investicione kredite, gdje je čak 82% firmi dalo dvije najniže ocjene.

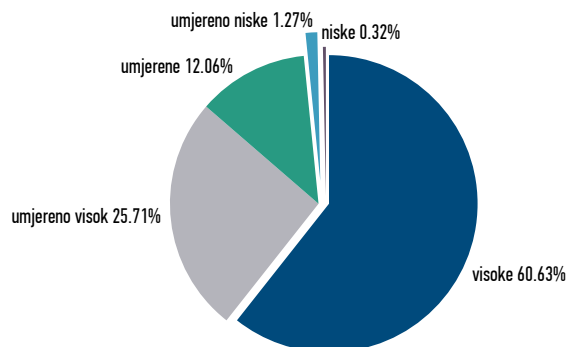
Slično su ocijenjene kamatne stope na obrtna sredstva i lizinge, što znači da su za privredu izuzetno nepovoljne, odnosno da su visoke bankarske kamatne stope.

Kamate na investicione kredite i kredite za obrtna sredstva bolje su ocijenjene u sjevernoj regiji od ostale dvije, što ukazuje na prioritet razvoja i podsticanja tog dijela zemlje. Najnižu ocjenu za kamate na investicione kredite dala je polovina firmi iz južne i centralne regije i nešto manje, odnosno 36% iz sjeverne regije, dok je polovina ispitanika u sve tri regije ocijenila kamatne stope na kredite za obrtna sredstva sa najnižom ocjenom, odnosno smatra ih visokim.

Grafik 98. Kamatne stope za investicione kredite su

Grafik 99. Kamatne stope na obrtna sredstva su

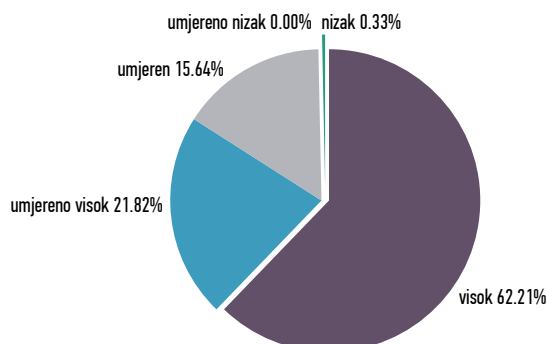
Polovina ispitanika mikro, malih i srednjih firmi ocijenilo je sa najnižom ocjenom kamate na investicione i kredite za obrtna sredstva, dok su velike kompanije zadovoljnije po tom osnovu, odnosno tek svaka peta kompanija (22% za obje vrste kredita) smatra da su kamate visoke.

Velike firme povoljnije ocjenjuju visinu bankarskih kamata na kredite u odnosu na mikro i male, što je očekivano jer se smatraju manje rizičnim.

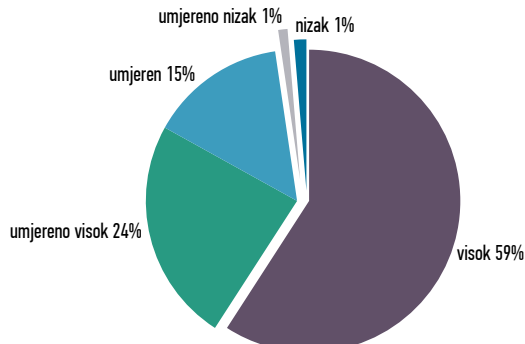
Privrednici iz sektora trgovine su najbolje ocijenili i visinu kamatnih stopa na investicione kredite i obrtna sredstva (1,8). Preko polovine ispitanika sektora građevinarstva, saobraćaja i skladištenja kao i prerađivačke industrije te stručnih, naučnih i tehničkih djelatnosti ocijenilo je najnižom ocjenom visinu kamatnih stopa na kredite za obrtna sredstva, dok je nešto bolja situacija kod sektora usluga smještaja i ishrane (38%).

Takođe, mišljenje privrede je da su traženi kolaterali na investicione kredite visoki, čak 62% je dalo najlošiju ocjenu što je odraz bankarskog stanovišta da je povećano rizično kreditiranje privrede. Slično, 59% kompanija smatra da su kolaterali na kredite za obrtna sredstva visoki.

Grafik 100. Kolateral za investicione kredite

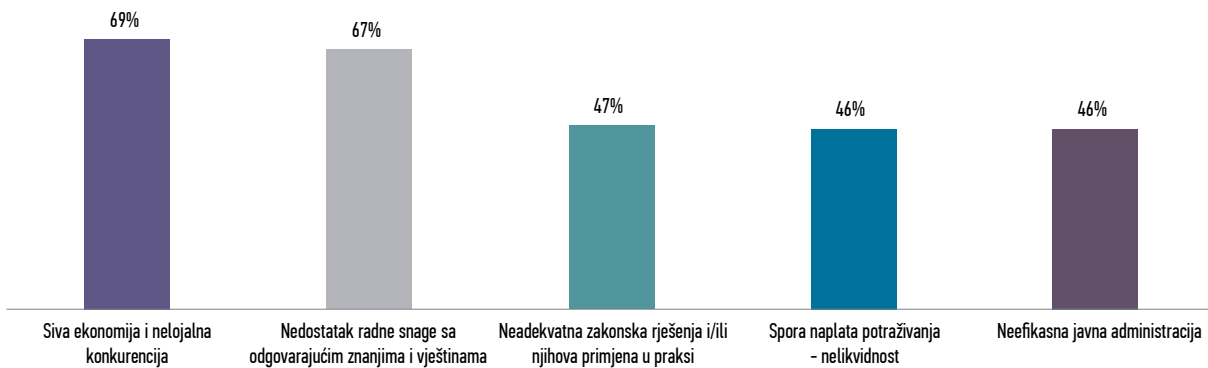
Grafik 101. Kolateral za kredite za obrtna sredstva

Rezultati iz ove oblasti su korisni za određivanje prioriteta budućih politika, koji se, između ostalog odnose na poboljšanje pristupa finansijama, a što će doprinijeti napretku i rastu privrede.

BIZNIS BARIJERE

Grafik 102. Pet najvećih biznis barijera

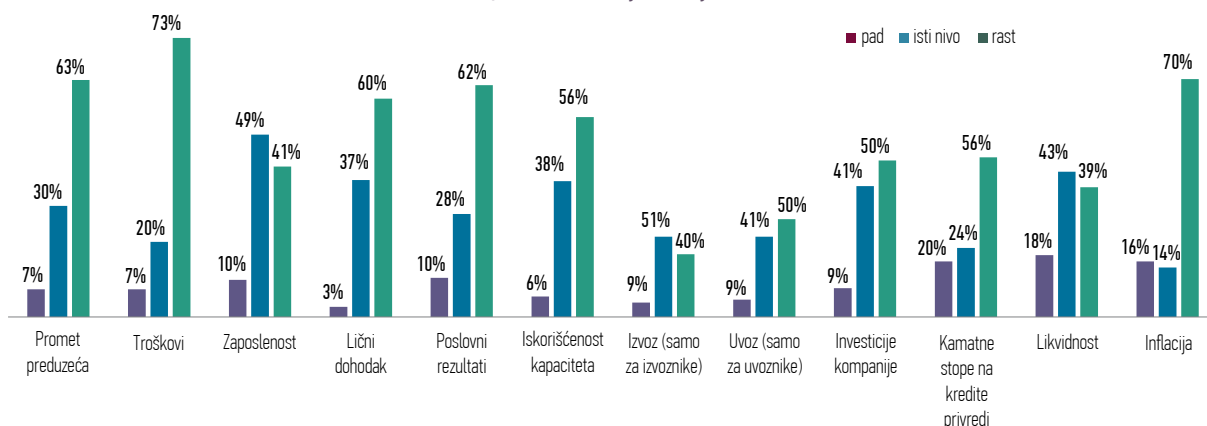

Prilikom ocjenjivanja barijera, ispitanici su imali mogućnost da od 12 ponuđenih izaberu 5 za koje smatraju da imaju najveći negativni uticaj na poslovanje ili dopišu izazov sa kojim se suočavaju ukoliko nije bio među ponuđenim.

Siva ekonomija i nelojalna konkurencija je najveća biznis barijera u Crnoj Gori prema mišljenju 69,4% ispitanika. Zatim slijede nedostatak radne snage (67%), neadekvatna zakonska rješenja (47%), spora naplata potraživanja (46%) i neefikasna javna administracija (45,8%).

OČEKIVANJA

Grafik 103. Očekivanja do kraja 2023.

Očekivanja privrednika za 2023. godinu, sveukupno gledano, su blago optimistična. Glavni razlozi za optimizam su rast prometa, ličnih dohodaka, poslovnih rezultata, investicija, dok su uporište za negativne prognoze nepovoljnosti iskazane po pitanju rasta troškova, kamata i inflacije. Umjereni optimizam je iskazan po pitanju rasta izvoza. Naime, četverostruko je veći broj kompanija koje očekuju rast u odnosu na broj kompanija koji očekuju pad, ali je više onih koje smatraju da će zadržati nivo iz prethodne godine. Trend rasta bilježi i uvoz ali nešto bržom dinamikom u odnosu na izvoz. Polovina ispitanika očekuje rast uvoza, a 40% smatra da će ostvariti isti nivo, dok rast izvoza očekuje 40% uz 50% onih koji predviđaju isti nivo kao u prethodnoj godini.

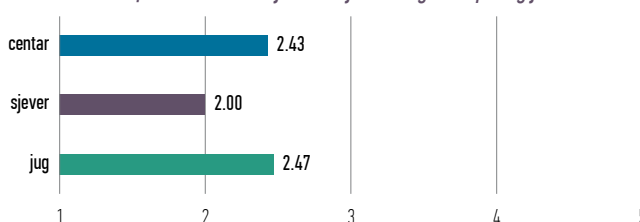
Više od polovine anketiranih firmi ocijenili su da će u 2023. godini doći do rasta prometa (63%), poslovnih rezultata (62%), te korišćenja kapaciteta (56%), dok relativno mali broj kompanija (ispod 10%) očekuje pad ovih parametara u odnosu na prethodnu godinu. Primjetan je pozitivan trend po pitanju ličnih dohodaka i investicija.

Posebno važna su pozitivna očekivanja po pitanju zaposlenosti. Broj kompanija koje najavljuju porast znatno je veći (41%) u odnosu na one koje očekuju pad (10%), dok polovina očekuje nepromijenjen nivo.

Kao najveće rizike u poslovanju do kraja tekuće godine, privrednici ističu porast inflacije (70%), troškova (73%), i kamata (56%).

Iako je predviđanje rasta likvidnosti znatno veće (39%) u odnosu na one koje očekuju pad (18%), najveći broj (43%) privrednih subjekata smatra da će je zadržati na nivou prethodne.

Grafik 104. Očekivanja do kraja 2023. godine po regijama

Poslovni ambijent za 2023. godinu je niže ocijenjen, što upućuje na zaključak da, uprkos poboljšanju, uslovi privređivanja nijesu dostigli nivo od prije pandemije, te iskazani umjereni optimizam u pogledu očekivanja za ovu godinu i nije mogao biti veći.

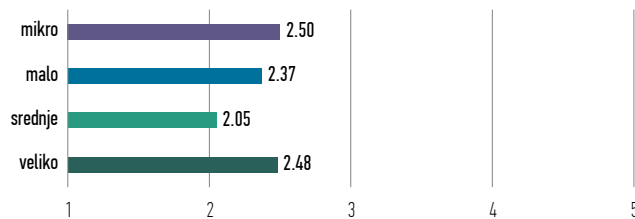
Centralni region je optimističniji (61%) u pogledu rasta prometa od ostala dva regiona, što iznenađuje, s obzirom da je u južnom regionu (55%) turizam pretežna djelatnost, dok rast prometa očekuje nešto ispod polovine ispitanika sjevernog regiona.

Ukoliko se analiza rasta zaposlenosti vrši prema sjedištu anketiranog, najniža očekivanja su u sjevernoj regiji (27%), zatim južnoj (31%), a najviša u centralnoj (42%). Razvoj poslovanja i poboljšanje poslovanog rezultata u 2023. godini, je u skladu sa stavom privrednika o porastu prometa kod sve tri regije. Ista percepcija je i u pogledu rasta izvoza i uvoza, s tim da će izvoz sporije rasti u odnosu na uvoz.

Uprkos predviđanjima kompanija da će kamatne stope i dalje nastaviti da rastu, što bi prema ekonomskoj teoriji trebalo da znači usporavanje inflacije, ipak očekivanja privrednika su negativna po tom pitanju. Naime, polovina ispitanika južne i nešto preko 60% centralne i sjeverne regije predviđa nastavak rasta inflacije.

U pogledu rasta likvidnosti privrednici sve tri regije pokazuju umjereni pesimizam, što ukazuje da je i dalje prisutan problem nelikvidnosti kod naše privrede.

Grafik 105. Očekivanja kompanija do kraja 2023. godine prema kategoriji

Kada je u pitanju rast prometa u 2023. godini, velika preduzeća su optimističnija od srednjih mikro i malih preduzeća. Rast zaposlenosti očekuje 34% mikro i malih preduzeća, 36% srednjih, te 50% velikih. Istraživanje pokazuje da veći broj velikih i srednjih preduzeća očekuje poboljšanje poslovnih rezultata i rast ličnih dohodaka u odnosu na mikro i mala preduzeća.

Za razliku od izvoza, rast uvoza očekuje veći broj ispitanika, posebno onih svrstanih u kategoriju velikih i srednjih privrednih subjekata (63% odnosno 58%), što ukazuje da će spoljnotrgovinski robni deficit i dalje biti jedan od glavnih problema cmogorske privrede.

Rast kamatnih stopa očekuje 33% mikro i malih, i više od polovine velikih i srednjih preduzeća.

Posmatrano sa stanovišta djelatnosti, rast prometa tokom ove godine najviše očekuju ispitanici iz sektora usluga smještaja i ishrane, kao i trgovine, dok najmanji rast očekuje sektor administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti.

U očekivanju rasta zaposlenosti prednjače kompanije iz sektora usluga smještaja i ishrane (polovina), nešto manje iz sektora građevinarstva i svega četvrtina kompanija iz sektora administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti. Optimističnija su predviđanja po pitanju rasta ličnih dohodaka, posebno u sektorima usluga smještaja i ishrane, trgovine i informisanje i komunikacije, dok su najumjerenija očekivanja rasta zarada kompanija iz sektora saobraćaja i skladištenja.

Analiza odgovora po pitanju likvidnosti, ukazala je da uglavnom svi sektori imaju problema s likvidnošću, odnosno samo trećina očekuje rast. Nešto bolja situacija je kod sektora usluga smještaja i ishrane i građevinarstva. Gotovo svi sektori smatraju da će kamatne stope bilježiti umjereni trend rasta kao i inflacija.

Anketa pokazuje, da privreda očekuje određeni napredak, imajući u vidu da se više anketiranih izjasnilo za rast poslovnih parametara u odnosu na pad, ali jasno ukazuje na potencijalna ograničenja. Ekonomska politika bi trebalo da ih prioritarno uzme u obzir kako bi se postepeno uklanjala ili smanjivala.

Sumirajući rezultate ankete jasno se uočavaju oblasti u kojima je potrebno uložiti dodatni napor u cilju poboljšanja uslova poslovanja, što će rezultirati podizanjem opšteg nivoa konkurentnosti, većom zaposlenošću, te održivim razvojem privrede.

Važno je napomenuti da se, iako nije bilo obuhvaćeno pitanjima, veliki broj dodatnih komentara privrednika odnosio na važnost predvidljivosti poslovanja i političku stabilnost. Saopštene su kritike zbog iznenadnih i/ili čestih izmjena propisa, bez širokih konsultacija sa poslovnom zajednicom.

Na kraju, istakli su da ova anketa predstavlja sveobuhvatno istraživanje poslovnog ambijenta, izrazivši očekivanje da će rezultati biti sagledani od strane donosilaca odluka, te definisane konkretne mjere na otklanjanju barijera i unapređenju poslovne klime u našoj zemlji.

SNAGA
je u svima nama

POSLOVNI AMBIJENT U
CRNOJ GORI NA OSNOVU
ANKETNOG ISTRAŽIVANJA
REALIZOVANOG U PERIODU
FEBRUAR-MART 2023.

PRIVREDNA
KOMORA
CRNE GORE

SNAGA
je u svima nama

||||| <https://komora.me>

